

*Antali Dániel Gábor PhD-hallgató,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Alkotmányjogi Tanszék*

OTDK pályamunka

A kék bolygó kincse – A vízhez való jog szabályozása nemzetközi és nemzeti szinten –*

1. Bevezetés

Az emberiség és a környezet viszonya a XIX. és XX. század társadalmi, technikai és gazdasági változásaira tekintettel jelentősen átalakult. Míg a korábbi századokban az ember és természet harmonikus kapcsolatáról beszélhettünk, mára ez függéssé alakult, környezetünk függ tőlünk, döntéseinktől. A gazdasági fejlődés, az infrastruktúra növekedése és az urbanizáció hatásai pedig tovább növelik a természet kiszolgáltatottságát.

A földi és egyben az emberi élet fennmaradása olyan tényezőktől függ, melyeket a hihetetlen mértékben felgyorsult és korlátlan fejlődés súlyosan veszélyeztet. Egy tényező ezek közül a víz. Vitán felüli az a megállapítás, hogy a víz nem csupán az élet fontos eleme, hanem elengedhetetlen is a földi élethez. A Föld vízkészletének emberi felhasználásra alkalmas része ugyanis csak a vízkészlet egy százalékát teszi ki. A maradék kilencvenhét százalék sós, a fennmaradó két százalék édesvíz pedig a sarkkörök jég- és hómezőiben vagy gleccserekben található.

A víz hangsúlyos szerepét szemlélteti az a szomorú statisztikai adat, hogy minden huszadik másodpercben meghal egy gyermek a szörnyű közegészségügyi feltételek, így a megfelelő ivóvíz-ellátás hiánya miatt. Emellett különböző becslések szerint több mint egy milliárd ember nem jut hozzá a szükséges ivóvízhez, két és fél milliárd körül van azoknak a száma, akik a csatornázás minden formáját nélkülözik. Globálisan 2,6 milliárd ember szenved a víz- és csatornázás hiánya okozta közegészségügyi feltételek miatt. A katasztrofális

* A dolgozat a XXX. Jubileumi OTDK Állam- és Jogtudományi Szekciójának Alkotmányjog IV. Tagozatában a Pécsi Alkotmányjogi Műhely Alapítvány különdíját nyerte el.

egészségügyi viszonyok, a biztonságos ivóvíz hiánya mind hozzájárulnak a magas halálozási rátához.

Az eddig eltelt évszázadok, évezredek során az emberiség számos okát találta már a háború kiobbantásának. A víz, illetve vízgyűjtő területek megszerzése szintén a casus bellik körébe sorolható. A jövőben pedig még inkább élet és halál urává válhat a „*kékarany*”. Talán kissé patetikus a kijelentés, ám az államok gyakorlata mégis ezt igazolja.

Oly bolygón élünk ugyanis, ahol a szomszédok évezredek óta öltre mennek a vízért. Sok folyója van a Földnek, amelynek birtoklásáért akármikor véres harcok törhetnek ki: Pakisztán és India az Indusért, Etiópia és Egyiptom a Nílusért, Törökország és Szíria az Eufráteszért, Botswana és Namíbia az Okavangoért. Egy ideje a háborúk már főként a Közel-Keleten dúlnak: 1950 óta összesen harminchét katonai konfliktust szított a vízvita, ezek közül harminckét összetűzés a Közel-Keleten, s kettő híján mindegyik Izrael és arab szomszédjai között robbant ki¹.

A jog az élet számos területét érinti, mégis egy olyan alapvető témát elhanyagol, mint a vízkérdés. Dolgozatom célja tehát – a címmel összhangban – képet alkotni a vízhez való jog szabályozásáról nemzetközi és nemzeti szinten. Ennek érdekében áttanulmányoztam számos nemzetközi egyezmény szövegét és forrásokat kerestem az egyes országok gyakorlatának bemutatásához. A vízhez való jog jellemzőinek ismertetését pedig szerkezetének meghatározásán keresztül végeztem.

A pályamű első két fejezetében, a részletes tartalmi vizsgálódás előtt áttekintem az emberi jogok és alapjogok fogalmát, csoportosítását, majd rátérek a környezethez való joggal kapcsolatos elméleti vitákra és bemutatom normatív tartalmát. A két bevezető fejezet után foglalkozom a vízhez való jog mibenlétével. Röviden említést teszek kialakulásáról, eredetéről, majd egy átfogó, részletes leírást adok a témámhoz kapcsolódó legjelentősebb nemzetközi dokumentumokról. A nemzetközi kitekintés során az egyes államok eredményeit egy összefoglaló, „általános” fejezetben tárgyalom, ugyanakkor a dolgozatban elszórta, több helyen is említést teszek más országok belső szabályozásáról.

A vízhez való jog jellege alapján szoros kapcsolatban áll más alapjogokkal, államcélokkal, így megkerülhetetlen e téma érintése. A számtalan kapcsolat közül a négy legfontosabbat emeltem ki: élethez, a megfelelő életszínvonalhoz, egészséghez való jog és a környezethez való jog.

¹ Don BELT: Választóvíz: A Jordán. In: National Geographic Magyarország. 4/2010. 124-125. o.

Dolgozatomban két helyen foglalkozom az alapjogokkal. Az első fejezetben olyan témákat érintek, melyek a legalapvetőbb fogalmi alapvetéseket jelentik és tisztázásuk minden alapjogi témát érintő tanulmánynak szerves részét kell, hogy alkossák. Ezzel szemben az alapjogok szerkezetének vizsgálata a logikai lánc következő fejezeteit vetíti elő. A szerkezeti kérdések megválaszolása vezet el ugyanis a vízhez való jogból levezethető állami kötelezettségek és egyéni jogosultságok boncolgatásához. Utóbbiak közül kiemeltem a vízár kérdését, mivel a számos részelemből ezt vélem a legmarkánsabbnak, a vízhez való jog egyik legmeghatározóbb alkotójának.

Témaválasztásom pedig röviden azzal indokolnám, hogy a mai és a közeli jövő társadalmi, gazdasági viszonyai közepette különös aktualitását éli a vízhez való jog kérdése. Az államok kénytelenek erőforrásaikat sokkal körültekintőbben elosztani, ami így könnyen az állami feladatok kollíziójához és esetlegesen egy-egy terület háttérbe szorulásához vezethet. Tekintve pedig, hogy a vízhez való jog maradéktalan érvényesülése számos cselekvési területet érint és az állam aktív magatartását igényli, ezért esetében ez fokozottan is igaz.

2. Az emberi jogok és az alapjogok mibenléte

Mielőtt a vízhez való jog tartalmának vizsgálatára kitérnék, a megértés megkönnyítése érdekében fontosnak tartom bizonyos fogalmak jelentéstartalmának tisztázását. Elsőként szeretném röviden meghatározni az emberi jogok és alapjogok definícióját, valamint rövid áttekintést adnék az alapjogok csoportosításáról. A vízhez való jog szerkezetének későbbi vizsgálata ugyanis megkívánja e téma érintését.

Foglalkozni kell ezekkel a kérdésekkel annál is inkább, mivel az eddig elfogadott nemzetközi dokumentumok egyike sem foglalkozik átfogóan a vízhez való jog normatív tartalmával. A vízhez való jog ugyanakkor már az 1970-es évek óta integráns része a jogtudománynak, felértékelődése pedig töretlen és folyamatos. Univerzális szabályokban való deklarálása emiatt megkerülhetetlen. A vízhez való jog ugyanis amellet, hogy a jogok harmadik nemzedékébe sorolandó, szoros kapcsolatban áll több első generációs emberi joggal is. E fejezet tehát eszközül szolgál bizonyos fogalmi alapok meghatározásához.

2.1. Az emberi jogok és az alapjogok fogalma

A fejlett demokratikus országok alkotmányai közvetlenül vagy közvetve², de mind rendelkeznek az alapjogokról. Mik is azonban ezek az alapjogok? A kérdés megválaszolását először az emberi jogok meghatározásánál kell kezdeni. Az emberi jogok fogalmköre szűkebb, mint az embereket megillető jogok összessége. Emberi jogok alatt azt értjük, hogy léteznek olyan jogosultságok, amelyek az embereket emberi mivoltuknál fogva illetik meg, amelyeket nem az állam teremt, de köteles elismerni és tiszteletben tartani. A hagyományos értelemben vett emberi jogok, tehát negatív jellegűek. Ugyanakkor a XX. századtól kezdve az államot számos pozitív, tevőleges kötelezettség is terheli³.

Az alkotmányos és demokratikus államok jellemzője, hogy az emberi jogokat elismerik, és beemelik a jogrendszerbe, s így azok a törvényes jogok közé tartoznak. Az egyes államok alkotmányaiban és a különböző nemzetközi egyezményekben felsorolt és ezáltal a tételes jog részévé tett emberi jogokat hívjuk alapvető jogoknak vagy más néven alapjogoknak⁴.

2.2. Az emberi jogok és az alapjogok csoportosítása

A jogtörténeti fejlődés során az alapjogok széles skálája alakult ki és különféle csoportosítási elvek terjedtek el. A legelterjedtebb a jogok kialakulásának idejét alapul vevő rendszerezés, amely alapján a jogok három generációját szokás megkülönböztetni⁵.

Az emberi jogok első nemzedékéhez sorolható egyéni jogosultságok legnagyobb részét hagyományosan szabadságjogoknak is nevezik, mivel az emberek számára azt biztosítják, hogy életük, tevékenységeik és társadalmi helyzetük zavartalan legyen, és ezt a szabadságukat az állam beavatkozása csak kivételesen és indokolt esetben korlátozhatja. Negatív jogoknak is nevezhetjük őket, mivel az államtól, ezen jogok kötelezettjétől elsősorban a be nem avatkozást követelik meg: az államnak tiszteletben kell tartania az emberek szabadságjogait. Az első generációs szabadságjogokat legáltalánosabb értelemben a Locke teóriájában megjelenő három jog: az élethez, a szabadsághoz és a tulajdonhoz való jog

² Lásd például a Francia Köztársaság Alkotmányát, amely visszautal az 1789-ben elfogadott Ember és Polgár Jogainak Deklarációjára.

³ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: Emberi jogok. Budapest, Osiris Kiadó 2008. 28. o.

⁴ Uo. 29. o.

⁵ SÁRI János – SOMODY Bernadette: Alapjogok. Alkotmánytan II. 4. átdolgozott kiadás. Budapest, Osiris Kiadó 2008. 42. o.

jeleníti meg⁶. A szabadságjogok egyik csoportját alkotják a személyi szabadságjogok (pl.: kegyetlen, embertelen bánásmód tilalma), másik csoportját a politikai szabadságjogok adják (pl.: gyülekezési és egyesülési szabadság). Ezekkel az anyagi értelemben vett szabadságjogokkal együtt kell említést tenni azokról az eljárási jogokról, amelyek biztosítása elengedhetetlen a szabadságjogok érvényesüléséhez⁷.

A második generációs jogoknak nevezett gazdasági, szociális és kulturális jogok megjelenése az állami szerepvállalás megváltozásának eredménye. Gyakran nevezik e jogokat összefoglalóan szociális jogoknak⁸. A legfőbb különbség az első és a második generációs jogok között az, hogy amíg az első generációs jogok többsége az egyének szabadságának védelmében azt határozza meg, hogy az állam mit nem tehet meg, addig a második nemzedékhez tartozó jogok azt írják elő, hogy az államnak mit kell tennie az emberek életfeltételeinek biztosítása, jólétének előmozdítása érdekében⁹. A második generációs jogok közé soroljuk: a gazdasági jogokat úgy, mint munkához való jog vagy a sztrájkjog, a szociális jogokat így például társadalombiztosításhoz való jog, lakhatáshoz való jog, illetve a kulturális jogokat (oktatáshoz való jog, tudomány szabadsága, stb.)¹⁰.

Amíg a második generációs jogoknak nevezett igényeket a XIX. századi kapitalista államokon belüli gazdasági és szociális egyenlőtlenségek hívták életre, addig az emberi jogok harmadik generációjába sorolt igények a XX. század második felében megjelent globális problémák: a „fejlett” északi és a „fejlődő” déli államok közötti különbségek, továbbá az egyéb, az egyes államok keretei között megoldhatatlan nehézségek miatt jelentek meg. Ennek megfelelően a harmadik generációs jogok két csoportba sorolhatók. A fejlődő világbeli nemzeti erők követeléseit és a hatalom globális újraelosztásának igényét megjelenítő jogok: például a népek joga a politikai, a gazdasági, a szociális és a kulturális önrendelkezéshez. Az államok eredménytelensége vagy tehetetlensége miatt megfogalmazott jogok jelentik a másik csoportot, ideértve a békéhez, egészséges környezethez való jogot, stb.¹¹.

Ezen jogok közös jellemzője, hogy a társadalom, a gazdaság, a jogrendszer fejlődése egy olyan fokot ért el, melyben nemcsak, hogy az állam nem avatkozik bele az egyes jogcsoportok létezésébe, és jogintézményeket hoz létre a jogok gyakorlása céljából, hanem kifejezetten az egyén, a polgár kap arra felhatalmazást, hogy jogai megvédése és gyakorlása

⁶ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: Emberi jogok. Budapest, Osiris Kiadó 2008. 81. o.

⁷ Uo. 82. o.

⁸ Uo. 85. o.

⁹ Uo. 87. o.

¹⁰ Uo. 85-86. o.

¹¹ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: Emberi jogok. Budapest, Osiris Kiadó 2008. 87. o.

érdekében az állam működésébe beleszólhasson, sőt – átlépve az egyes nemzetállamok határait – globális jogokat hoz létre¹².

A keletkezéstörténet szerinti osztályozás csak az egyik csoportosítási elv. Az alapjogok csoportosítása ezen kívül alapulhat értékrendi megkülönböztetésen is. A szociális alkotmányokban a jogok élére mindig a gazdasági, szociális jogok kerültek. Ugyanakkor vitán felül áll, hogy az élethez és emberi méltósághoz való jog minden más jogot megelőz és a jogok katalógusának élére kívánkozik (lásd a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatát¹³). Bármely jogot, jogokat helyezük is a képzeletbeli rangsor tetejére, egyértelmű, hogy az értékrendi csoportosítás a jogok egészére aligha alkalmazható.

Az alapjogok harmadik osztályozási szempontja lehet, hogy e jogok egyénileg vagy kollektíven gyakorolhatók-e. Ennek megfelelően az egyesülési és gyülekezési jog kollektív jog, míg a személyes szabadsághoz és biztonsághoz való jog egyéni jellegű.

3. A környezethez való jog

Az alapjogok bemutatásánál a fogalomkészlet tisztázása indokolta egy bevezető fejezet beillesztését a pályaműbe. A környezethez való jog kapcsán pedig a szoros tárgyi összefüggés alapozza meg a téma vázlatos áttekintését. Emellett a vízhez való jog szerepének felértékelődése is a környezethez való jognak köszönhető, mivel az 1972-es „*Stockholmi Nyilatkozatban*” az egészséges környezethez való jogból vezetik le a vízhez való jogot.

3.1. A környezethez való jog fogalma és szabályozási koncepciók

Arra vonatkozóan, hogy mit értünk környezethez való jogon vagy egyáltalán magán a környezeten, országonként eltérő álláspontok alakultak ki. Ennek legkönnyebben felismerhető bizonyítéka a jog és tartalma megfogalmazásának mikéntje: a cseh alkotmány¹⁴ szerint „mindenkinek joga van a kedvező környezetre”, míg a portugál alkotmány alapján „mindenkinek joga van az egészséges és ökológiailag kiegyensúlyozott emberi környezethez...”¹⁵.

¹² PETNEHÁZI Zsigmond: A környezethez való jog mint alapjog szabályozásának fejlődése a magyar jogrendszerben, valamint az Alkotmánybíróság gyakorlatában=Tóth Tamás-émlékkönyv. 2000. 76-77. o.

¹³ 23/1990. (X. 31.) AB határozat [ABH 1990, 88.]

¹⁴ Cseh alkotmány 35. cikk (1) bekezdés

¹⁵ Portugál alkotmány 66. cikk Környezet és életminőség 1. pont

A környezethez való jog fogalmának meghatározása kapcsán először is a szabályozás tárgyát kell vizsgálnunk. Az elmúlt évtizedekben, a jogfejlődés hatására szabályozási filozófiák széles skálája alakult ki, melyek közül a teljesség igénye nélkül három fő elméletet emelnék ki.

Az első, hagyományos vagy antropocentrikus felfogás manapság is a legelfogadottabb. Ez a koncepció a jelenlegi nemzedékek érdekeire koncentrál és mindent ehhez próbál mérni. A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (továbbiakban: MKA) 70/D. § (2) bekezdés rendelkezése¹⁶ is inkább ezt a felfogást képviseli.¹⁷

Az előzőnél szélesebb horizontú, de ugyancsak emberközpontú megközelítést jelent a jövő generációk védelme, ami egyre inkább terjedőben van. Az Alkotmánybíróság híres „abortuszhatározatában” kifejtette, hogy „az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is, csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására.” [64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297., 303.] Eszerint egyik nemzedéknek sincs joga ahhoz, hogy a következő nemzedékeket megfossza mindazon környezeti feltételektől, értékektől, amelyekkel saját maga is rendelkezik¹⁸.

Meg kell említeni ugyanakkor, hogy a jelenlegi jogszemlélet alapján a jövő generációkat nemigen lehet jogosultságokkal felruházni, sem alkotmányos kötelezettségek címzettjeként megjelölni. Mindezt kiegészíthetjük azzal, hogy jelenlegi jogfelfogásunk alapján jogi kötelezettségeink a jövő generációkkal szemben biztosan nincsenek, egész egyszerűen abból a tényből adódóan, hogy teljes bizonyossággal felismerhető érdekekkel nem rendelkeznek (ők még meg sem fogantak), és igényeket sem tudnak velünk szemben támasztani¹⁹.

A környezet önmagában vett védelme, fenntartása jelenti a harmadik koncepciót, elismerve, hogy a természeti környezet olyan saját értékkel is rendelkezik, amelyeket nem feltétlenül szükséges az emberi érdekekhez viszonyítani. Nincs tehát jogunk arra, hogy emberi

¹⁶ MKA 70/D. § (1) A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez.

(2) Ezt a jogot a Magyar Köztársaság a munkavédelem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, a rendszeres testedzés biztosításával, valamint az épített és a természetes környezet védelmével valósítja meg.

¹⁷ BÁNDI Gyula: Fenntartható fejlődés és a környezethez való jog =Fenntartható jogállam. 2005. 120.o.

¹⁸ Uo. 120.o.

¹⁹ MAJTÉNYI Balázs: A jövő nemzedékek és a természeti tárgyak köztársasága? In: Fundamentum: Az emberi jogok folyóirata. 1/2008. 25. o.

értékrendek szempontjából szelektáljunk a környezet és annak elemei között, hanem kötelességünk annak fenntartása, minőségének megóvása, sőt lehetőség szerint javítása²⁰.

Az egyes országok környezeti vonatkozású nemzeti szabályozását az említett koncepciók egyike vagy azok jellemzőinek ötvözete határozza meg.

Ezen elméletek elsősorban az emberiség, annak igényei oldaláról közelítették meg a környezet védelmét. A környezet védelmének fogalma azonban tágabban is értelmezhető.

Az Alkotmány – a MKA 18.§-ban²¹ – egészséges környezetről szól, az alkotmánybírószági határozatok ebből levezetik, hogy a jogosulti oldal nem az egyén, de nem is az ember csupán, hanem a környezet. Ennek visszacsatolása ahhoz kell vezessen, hogy az ember számára biztosított jogok is arra kell utaljanak, hogy a környezet egészségét, a környezet fenntarthatóságát kell megőrizni, a jelen és jövő generációk számára.²²

Amennyiben ezt a gondolatmenetet továbbvisszük, akkor beszélünk kell egyrészt a természeti tárgyak és az állatok jogairól is. Előbbi esetén a természet tárgyait óvjuk meg a jövő nemzedékek számára, vagyis jogok illetnék meg az erdőket, óceánokat, folyókat. Ha ezeket a jogokat a természeti tárgyaknak az utánunk jövő érdekeire tekintettel adnánk, akkor ez a felfogás már összeegyeztethető az emberközpontú szemlélettel is²³. A fauna és flóra védelme magában foglalja az állatok védelmét is. Az állatvédelem kapcsán a közgondolkozást régóta foglalkoztatja, milyen úton-módon lehet indokolni az ember uralmát más élőlények felett. A filozófiai gondolkodás ezekre a kérdésekre eltérő válaszokat talált úgy, mint a lélekvándorlás tana²⁴, Kant és Descartes nevéhez is kötődő racionalista elméletek²⁵ vagy az utilitaristák²⁶ filozófiája²⁷.

A mai szabályozás abból indul ki, hogy az állatok érezni képes lények, ezért olyan jogosítványokkal ruházza fel őket, hogy azok bizonyos esetekben a jogszerzés határára kerültek. A jogi előírások elsősorban az állatok és nem az ember védelmét szolgálják (pl.: a vadász köteles követni a megsebzett vadat, stb.)²⁸.

²⁰ Uo. 120.o.

²¹ MKA 18. § „A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez”

²² BÁNDI Gyula: Fenntartható fejlődés és a környezethez való jog =Fenntartható jogállam. 2005. 125.o.

²³ MAJTÉNYI Balázs: Változóban a jogszemlélet? In: Állam- és Jogtudomány. 3-4/2002. 286. o.

²⁴ Empedoklész görög gondolkodó hitt a lélekvándorlásban és az állatok megölésében vélte megtalálni a lélek vándorlásának és fájdalmas kiűzetésének okát.

²⁵ Kant és Descartes elhanyagolhatónak tartotta az állatok erkölcsi értékét, a szenvedést és az emóció kérdését kirekesztették a filozófia tárgyköréből.

²⁶ Bentham úgy vélekedett, hogy a kérdés nem csupán az, hogy az állatok képesek-e gondolkodni, hanem képesek-e a szenvedésre.

²⁷ MAJTÉNYI Balázs: Változóban a jogszemlélet? In: Állam- és Jogtudomány. 3-4/2002. 289. o.

²⁸ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: Emberi jogok. Budapest, Osiris Kiadó 2008. 290. o.

A környezethez való jogot azonban nemcsak az élő szervezetek mentén lehet és kell értelmezni, abba beletartozik a mesterséges, épített környezet is. Az ezzel kapcsolatos jogirodalmi álláspontok bemutatására terjedelmi korlátok és mint, hogy a dolgozat célja a víz életfeltételként való vizsgálata, nincs lehetőségem.

Az ismertetésre került elméletek alapján a környezethez való jogot röviden úgy lehetne meghatározni, mint azon jogszabályok összessége, amelyek az élettelen és az élő környezetet és ezek kölcsönhatásait szabályozzák. Hazánkban a hatályos, a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (továbbiakban: Ktv.) hasonló felfogást képvisel. A Ktv. 4.§ b.) pontja környezet alatt a környezeti elemeket, azok rendszereit, folyamatait, szerkezetét érti. A környezeti elem fogalma alatt pedig a Ktv. 4.§ a.) pontja szerint a föld, a levegő, a víz, az élővilág, valamint az ember által létrehozott épített (mesterséges) környezet, továbbá ezek összetevői értendők.

3.2. A környezethez való jog normatív tartalma

Jelenleg a magyar alkotmány egészséges környezethez való jogként fogalmazza meg a környezethez való jogot. Az Alkotmánybíróság határozataiból²⁹ kitűnik, hogy széles értelmet kell e jognak tulajdonítani

A testület már működése első évében foglalkozott a környezethez való jog tartalmával³⁰. A legjelentősebb határozatnak azonban a szakirodalom a 28/1994. (V. 20.) AB határozatot tartja. Ebben a következő megállapítások olvashatók:

„A környezethez való jogot az alanyi jogokhoz való sajátos viszonya és tárgya különbözteti meg mind a többi alapjogtól, mind az alkotmányban kitűzött feladatoktól. A környezethez való jog jelenlegi formájában nem alanyi alapjog, de nem is pusztán alkotmányos feladat vagy államcél...Az ún. alkotmányos feladatok vagy államcélok elsősorban az Alkotmányban meghatározott egyes alapjogok érvényesítése és állami védelme útján valósulnak meg. A környezethez való jog államcélkénti felfogása esetén nem lehetne azt más alapjogokkal kitölteni, ahogy például a piacgazdaság mint államcél tartalmát számos alapjog alkotja. A környezethez való jog azonban nem hasonlítható a szociális jogokhoz sem. Noha ezekből elsősorban az állam kötelessége folyik a megfelelő intézkedésekre, eme állami kötelességek és az alanyi jogok között szoros és kiterjedt kapcsolat van. A szociális jogok

²⁹ Lásd például: 996/G/1990 AB határozat [ABH 1993, 533.], 28/1994. (V. 20.) AB határozat [ABH 1994, 134.]

³⁰ 996/G/1990 AB határozat [ABH 1993, 533.]

megvalósítása a megfelelő intézmények létrehozása mellett az igénybevételükkel kapcsolatos alanyi jogok révén történik...” [28/1994. (V. 20.) AB határozat, ABH 1994, 134., 137-138.]

Mi is akkor valójában az egészséges környezethez való jog? Az Alkotmánybíróság szerint „elsősorban önállósult és önmagában vett intézményvédelem, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó. A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére...” [28/1994. (V. 20.) AB határozat, ABH 1994, 134., 138.]

E meghatározásból tehát arra a következtetésre jutunk, hogy a környezethez való jog az Alkotmány jelenlegi szövegezése szerint nem minősül alapjognak. Feltétlenül meg kell említeni ugyanakkor, hogy e kérdésben a testület nem képviselt egyhangú álláspontot. Dr. Ádám Antal és Dr. Zlinszky János alkotmánybírák egy korábbi, a 996/G/1990 AB határozathoz különvéleményt írtak. Értelmezésük szerint „az Alkotmány 18. §-ában megállapított jog: alapjog. Rá is vonatkozik az Alkotmány 8. §-ának az a rendelkezése, hogy „tisztelőben tartása és védelme az állam elsődrendű kötelessége”, valamint, hogy „vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg”. [996/G/1990. AB határozat, ABH 1993, 533., 536.]

Ugyanakkor el kell fogadni azt a többségi álláspontot, hogy a környezethez való jog elsősorban önállósult és önmagában vett intézményvédelem. Az államnak pedig különböző kötelezettségei származnak ebből, úgy, mint a megelőzés primátusa vagy a környezetvédelmi status quo fenntartása.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az alkotmányos feladatok megvalósítása során az állam nagyfokú szabadságot élvez. Ez alapján maga választhatja meg az alkalmazandó eszközöket, módszereket mindaddig, amíg a szabályozás alkalmas a feladatok ellátására.

A környezethez való jog e tekintetben is különbözik a többi alkotmányos feladattól. „Az állam a környezetvédelem elvi alapjainak és módszereinek megválasztásában szabad, s szabad annak meghatározásában is, hogy a környezethez való jog tartalmát adó sajátos állami kötelezettségből milyen konkrét jogalkotási és kormányzati teendők származnak... Az állam azonban nem élvez szabadságot abban, hogy a környezet állapotát romlani engedje, vagy a romlás kockázatát megengedje.” [28/1994. (V. 20.) AB határozat, ABH 1994, 134., 140.]

A fenti megszorítás az egészséges környezethez való jog speciális tárgyával magyarázható. „A természetben okozott károk ugyanis sok esetben jóvátehetetlenek. Emiatt a környezetvédelemhez való jog érvényesülésében nem lehet a gazdasági és társadalmi

körülményektől függő olyan minőségi és mennyiségi hullámozást megengedni, mint a szociális és kulturális jogoknál, ahol a körülmények által megkívánt megszorítások később orvosolhatók. E sajátosság miatt a megelőzésnek elsőbbsége van, hiszen a visszafordíthatatlan károk utólagos szankcionálása nem tudja helyreállítani az eredeti állapotot...A környezethez való jog érvényesítése a védelem elért szintjének fenntartásán belül azt is megkívánja, hogy az állam a preventív védelmi szabályoktól ne lépjen vissza a szankciókkal biztosított védelem felé. Ettől a követelménytől csak elkerülhetetlen szükségesség esetén, és arányosan lehet eltérni.” [28/1994. (V. 20.) AB határozat, ABH 1994, 134., 140-141.]

A már sokszor említett 28/1994. (V. 20.) AB határozatban fektette le az Alkotmánybíróság a környezeti „*status quo*”-t, mely szerint „az állam a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét nem csökkentheti, kivéve, ha ez más alapjog vagy alkotmányos érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen. A védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan.” [ABH 1994. 134., 140.]

Az állam kötelessége, tehát nemcsak a prevencióra terjed ki, hanem fennálló állapotok megtartására is. Ugyanakkor a védelmi szint csökkentésének igazolására az államok számtalan okot felhoztak már. A leggyakoribb az állam gazdasági érdekeire való hivatkozás. Ezen esetekben a környezetvédelem és a gazdasági fejlődés kerülnek egymással szembe. Annak megítélése azonban, hogy mikor, melyik szoruljon háttérbe csak *in concreto* történhet. Lehetséges és szükséges azonban egy olyan kompromisszumot kötni, melyben mindkét érdek egyszerre érvényesül. A szakirodalomban oly kedvelt kifejezéssel élve a fenntartható fejlődésnek nevezhetjük ezt a kompromisszumot. A fenntartható fejlődés fogalma, melyet már több nemzetközi egyezmény is elfogadott³¹, magában foglalja: „az emberiségnek megvan az a képessége, hogy a fejlődést fenntarthatóvá tegye, ezáltal biztosítva, hogy találkozzon a jelen szükségleteivel, anélkül, hogy bármiben csökkentené az elkövetkező nemzedékek lehetőségeit, hogy kielégítsék saját szükségleteiket.” Az 1987-es „*Brundtland jelentésben*”³² egy másik definíciót is meghatároztak: „a fenntartható fejlődés a források kiaknázásban, a befektetések irányításában, a technikai fejlődés orientálásában és az intézményesülésben

³¹ Például a Riói Deklaráció a Környezetről és Fejlődésről, az ENSZ Keretegyezménye az éghajlatváltozásról, a Biodiverzitásról szóló egyezmény, stb.

³² A Környezet és Fejlődés Világbizottsága az ENSZ felkérésére 1984-ben alakult meg. Vezetője Gro Harlem Brundtland asszony, a Norvég Királyság akkori miniszterelnöke, aki 22 tagot választott. A bizottság több évi munka után, 1987 februárjában fogadta el a Közös jövőnk című jelentést, ami Brundtland-jelentés néven vált közismertté. Alap gondolata, hogy a Föld minden lakosának joga van emberhez méltó életkörülmények között élni. Ezt a jelenlegi technológiákkal és termelési eljárásokkal, illetve a fejlett országok pazarló fogyasztásával nem lehet megvalósítani.

történő olyan változási folyamat, amely mindig összhangban van a jelen és a jövő szükségleteivel, törekvéseivel”³³

A fenntartható fejlődésből különböző jogok és kötelezettségek erednek, melyek a már elért környezetvédelmi szint megtartását segítik, illetve biztosítják. Ezek közé tartozik, hogy az államok kötelesek a saját környezetük megóvására, a környezetbarát technológia átadására, illetve a törvényhozásuk alá eső tevékenységek nem okozhatnak kárt más államok területén.³⁴

A *Brundtland jelentés* és a *Riói Nyilatkozatok* csak egy-egy példát adnak a fenntartható fejlődés definíciójára. A fogalom és a tartalom ugyanakkor viták kereszttüzeiben áll. Az említett példák közül is logikusan levezethető ugyanis, hogy jelenleg nincs egységesen elfogadott álláspont a kérdésben, ráadásul sokak szerint ez nem más, mint oxymoron, és nem alkalmazható, mivel a jelenlegi gazdasági fejlődés a növekedésen alapszik, ezzel szemben a fogalom azt feltételezi, hogy erőforrásaink állandók maradnak³⁵.

4. A vízhez való jog

4.1. A vízhez való jog eredete

A víz az élet alapvető feltétele. Nincs szükség természettudományi végzettségre ahhoz, hogy belássuk: e megállapítás helytállósága vitán felül álló. A víz ugyanis nemcsak környezeti elem, hanem az élet fennmaradásának nélkülözhetetlen feltétele is.

A fenti tételt, vagyis a víz és az ahhoz való hozzáférés fontosságát már az i. e. VI. században felismerték. A görög Szolón törvényei kimondták, hogy az embereknek joguk van a közelükben lévő közkutakhoz hozzáférni, míg a távol lakó polgárokat feljogosítja, hogy naponta két vizeskorsónyi vizet vételezzenek, ha szükségben szenvednek. Szolónnal egyetértésben fogalmaz Platón görög filozófus is: „azok, akik híján vannak a víznek, szükségleteik fedezésére elegendő mennyiségű vízre jogosultak szomszédjaiktól.” Hasonló rendelkezéseket találunk még a Bibliában, illetve a Koránban is³⁶.

³³ POLÁNYI Tamás: A fenntartható fejlődés meghatározása. In: Magyar Jog. 4/1998. 220. o.

³⁴ Uo. 221-225. o.

³⁵ MAJTÉNYI Balázs: A jövő nemzedékek és a természeti tárgyak köztársasága? In: Fundamentum: Az emberi jogok folyóirata. 1/2008. 18. o.

³⁶ Henri SMETS: The right to water in national legislations (http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/74-2006_AFD_The_right_to_water_in_national_legislations_AFD_2006-1271952351fichier_publication0.pdf (2010. szeptember 9.-i állapot, 20. o.)

Elmondhatjuk tehát, hogy a vízhez való jog gyökerei egészen az ókorig nyúlnak vissza. A későbbi évszázadokban, évezredekben is találhatunk utalásokat a vízhasználatra a különböző városi dekrétumokban, statútumokban, uralkodói rendeletekben, stb., ám a *iurisprudencia* csak a harmadik generációs jogok megjelenése óta szentel nagyobb figyelmet a vízhez való jog dogmatikai kérdéseinek.

4.2. A vízhez való jog megjelenése a nemzetközi egyezményekben

A környezethez való joghoz hasonlóan a vízhez való jog is globális természetű, így megkerülhetetlen a víz, mint környezeti elem és az élet egyik alapfeltételének nemzetközi dokumentumokban való szabályozása. A vízkérdés századok óta napirenden van az államok közötti kapcsolatokban, napjainkban pedig évente több tucat konferenciát, államközi egyeztetést tartanak a témában³⁷.

Ebben a fejezetben tehát szeretnék a vízzel közvetve vagy közvetlenül foglalkozó majdnem kétszáz nemzetközi egyezményből néhányat kiemelni és azokat vázlatosan bemutatni. Először azon nemzetközi dokumentumokat ismertetem, melyek az univerzalitás igényével lépnek fel és a nemzetközi közösség túlnyomó többsége részese.

Az emberi környezet megóvásával foglalkozó első világméretű program kidolgozására 1972-ben került sor Stockholmban, az ENSZ Környezeti világkonferenciáján. Amellett, hogy a „*Stockholmi Nyilatkozat*” keretében első ízben fogadták el hivatalosan nemzetközi szinten az emberhez méltó környezethez való jogot, a második alapelv többek között a víz mint természeti forrás védelméről, és annak a jövő generációk számára való megóvásáról rendelkezett. A *Nyilatkozatban* a kormányok ünnepélyesen kötelezettséget vállaltak, hogy megóvják és jobbá teszik az ember környezetét a mai és a jövő nemzedékek számára³⁸.

Öt évvel később 1977-ben az argentinai Mar del Plataiban megrendezett tematikus konferencia lezárásául elfogadott „*Akcióterv*” ajánlásokat és állásfoglalásokat fogalmazott meg többek között a globális és regionális együttműködés területén a vízforrások védelmével,

³⁷ Többek között ilyen konferencia volt a Mikhail Gorbachev által alapított World Political Forum, az európai parlamenti képviselő-csoportok és a belgiumi IERPE (Institut Européen sur la Politique de l'Eau) 2009. február 12-13-án, Brüsszelben megtartott „Peace with water” című konferencia vagy az eddig ötször, legutóbb 2009 március 16-22 között, Isztambulban megrendezésre került Víz Világforum.

³⁸ „Principle 2: The natural resources of the earth, including the air, water, land, flora and fauna and especially representative samples of natural ecosystems, must be safeguarded for the benefit of present and future generations through careful planning or management, as appropriate.” (Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, 16 June 1972, Stockholm)

a vízpolitika tervezésével, a mezőgazdasági célú felhasználással és a hatékony vízgazdálkodással kapcsolatban³⁹.

Mar del Plata után konferenciák és kormányközi nyilatkozatok sora csatlakozott a víz védelméhez. Mind emberi jogi, mind környezetvédelmi, mind a vízgazdálkodás feladatainak ellátása szempontjából a vizsgáldás középpontjába került. Az „Új Delhii Nyilatkozat” (1990)⁴⁰, a „Dublini Nyilatkozat” (1992)⁴¹ és a „Noordwijki Nyilatkozat” (1994) mind deklarálta a vízhez való jogot.

Húsz évvel a stockholmi ENSZ világkonferenciát követően Rio de Janeiróban a résztvevő államok több egyezményt is elfogadtak, melyeket összefoglalóan „riói egyezményeknek” neveznek⁴². Ezek közül az „Agenda 21” és a „Riói nyilatkozat” releváns a vízhez való jog szempontjából. Előbbi a vízkérdést a tengerek és óceánok megóvásán, illetve a megfelelő mennyiségű és minőségű ivóvízhez való hozzáféréseken keresztül érinti. A *Riói Nyilatkozat* ugyan expressis verbis nem foglalkozik a vizek védelmével, ám a benne foglalt rendelkezésekből közvetlenül levezethető az⁴³.

Több mint száz, az ENSZ égisze alatt megrendezett nagy világkonferencia után gyűltek össze 2000. szeptemberében az államok képviselői az ENSZ Főhadiszállásán, New Yorkban, ahol elfogadták a „Milleniumi Fejlődési Célokot” (Millenium Development Goals, MDG). A 189 aláíró állam nyolc fő célt fogalmazott meg, melyek közül a hetedik⁴⁴ áttételesen érinti a vízhez való jogot.

2002. augusztus végén - szeptember elején a dél-afrikai Johannesburgban rendezték meg a következő nagyszabású találkozót „Fenntartható Fejlődési Világkonferencia” elnevezéssel. Ezen áttekintették a riói konferencia óta eltelt tíz évet, értékelték az elért eredményeket, a kitűzött célok megvalósulását, illetve feltárták a megvalósítást akadályozó

³⁹ Report on the United Nations Water Conference, Mar del Plata, March 14-25 1977, U.N. Publication, Sales No. E.77.II.A.12 (1977)

⁴⁰ Pl.: „Principle No. 1: The Environment and Health: Safe water and proper means of waste disposal are essential for environmental sustainability and better human health, and must be at the center of integrated water resources management.” (The New Delhi Statement, 14 September 1990, New Delhi)

⁴¹ Pl.: „Principle No. 1 - Fresh water is a finite and vulnerable resource, essential to sustain life, development and the environment” (Dublin Statement On Water And Sustainable Development, 31 January 1992., Dublin)

⁴² Ide tartozik az Agenda 21 nevű dokumentum, a Riói Nyilatkozat, az Erdőgazdálkodás elveiről szóló egyezmény, a Biológiai Sokféleségről szóló Egyezmény és az Éghajlatváltozási Keretegyezmény.

⁴³ „Principle 7: States shall cooperate in a spirit of global partnership to conserve, protect and restore the health and integrity of the Earth's ecosystem. In view of the different contributions to global environmental degradation, States have common but differentiated responsibilities. The developed countries acknowledge the responsibility that they bear in the international pursuit of sustainable development in view of the pressures their societies place on the global environment and of the technologies and financial resources they command.” (Rio Declaration of Environment and Development, 14 June 1992, Rio de Janeiro)

⁴⁴ Millenium Development Goals, 7. Ensure Environmental Sustainability

tényezőket, az elmaradások okait. A johannesburgi világkonferencia során a résztvevő államok elfogadtak egy politikai nyilatkozatot és egy végrehajtási tervet, melynek több pontja is érinti a vízkérdést. Így célként fogalmazták meg, hogy 2015-ig felére kell csökkenteni azoknak a számát, akik nem jutnak ivóvízhez, illetve még a minimális közegészségügyi szolgáltatásokat is nélkülözik⁴⁵.

Említésre került, hogy a vízhez való jog számos alapjoggal szoros kapcsolatban áll, melyek közül csak az egyik a környezethez való jog. Több nem környezetvédelmi témájú nemzetközi egyezmény is említést tesz e jogról.

A nők és gyermekek esetében a nemzetközi egyezmények és a nemzeti jogalkotás speciális szabályokat állapítanak meg. Ennek legfőbb oka, hogy sajátosságaik (például gyermekek életkori jellemzői), kiszolgáltatott helyzetük miatt az állam fokozottabb figyelmét élvezik.

A vízhez való jog, azon belül is a vízhez való hozzáférés pedig tovább növeli kiszolgáltatottságukat. A Föld körülbelül kilencszáz millió lakosának ugyanis nincs vezetékes vize, így ezeknél a közösségeknél mindig a nőkre és gyermekekre hárul a víz beszerzése. A harmadik világ legnagyobb részén tehát a vízhiány is egyik meghatározó oka a nemek közötti egyenlőtlenség fennmaradásának⁴⁶. A nőkkel és gyermekekkel foglalkozó nemzetközi egyezmények, ezért mindig kiemelten foglalkoznak a vízkérdéssel.

Önálló jogként jeleníti meg a „*Nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról*” szóló 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény 14. cikk 2. bekezdésének h.) pontja⁴⁷, melyet Magyarországon az 1982. évi 10. törvényerejű rendelet hirdetett ki.

Hasonlóan önálló jogként kezeli a „*Gyermek jogairól*” szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény 24. cikkének 2. bekezdésének c) és e) pontja. Ez alapján a részes államok kötelesek erőfeszítéseket tenni „a betegség és a rosszul tápláltság ellen, az egészségügyi alapellátás keretében is, különösen a könnyen rendelkezésre bocsátható technikák felhasználásával, valamint tápláló élelmiszerek és ivóvíz szolgáltatásával, figyelembe véve a természeti környezet szennyezésével járó veszélyeket és kockázatokat”.

⁴⁵ <http://www.zoldletter.eoldal.hu/cikkek/kornyezetvedelmi-egyezmenyek/2002-johannesburg---fenntarthato-fejlodes-vilagkonferencia> (2010. július 12.-i állapot)

⁴⁶ Tina ROSENBERG: Szomjazó világ: Afrika. In: National Geographic Magyarország 4/2010. 96. o.

⁴⁷ „A Részes Államok kötelesek megtenni minden intézkedést a vidéken élő nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés kiküszöbölése végett, hogy biztosítsák számukra - a férfiak és a nők egyenlőségének alapján - részvételüket a vidék fejlesztésében, élvezzék annak előnyeit, ezen kívül kötelesek az említett nők számára a jogot biztosítani arra, hogy megfelelőek legyenek az életkörülményeik, különösen a lakásellátás, a közegészségügyi berendezések, a villamosenergia- és vízellátás, a közlekedés és a távközlés területein.”

Ugyanezen cikk és bekezdés e) pontja szerint a részes államok vállalják azon kötelezettséget, hogy „tájékoztassák a társadalom valamennyi csoportját és különösen a szülőket és a gyermekeket a gyermek egészségére és táplálására, a szoptatás előnyeire, a környezet higiénéjára és tisztántartására, a balesetek megelőzésére vonatkozó alapvető ismeretekről, továbbá megfelelő segítséget nyújtsanak ezen ismeretek hasznosításához”. Az egyezményt hazánkban az 1991. évi LXIV. törvény hirdette ki.

Az ENSZ szervezésében 1995. szeptemberében, Pekingben tartották meg a „*Nők negyedik világkonferenciáját*”, melyen a résztvevő államok tizenkét fő cselekvési területet fogalmaztak meg. A harmadik „kritikus” területként a nők és az egészségügy szerepel. A nyilatkozat több pontja, így a 92. és a 106. cikk x.) pontja is foglalkozik a víz kérdésével. Ezekben kimondják, hogy az ivóvízhez való nem megfelelő hozzáférés vagy az élelemhiány negatív hatással van a nők egészségére⁴⁸, illetve a kormányok, együttműködve más szervekkel, kötelezettséget vállalnak arra, hogy biztosítják az ivóvíz elérhetőségét és hozzáférhetőségét⁴⁹.

Az ENSZ egyik szakosított szervezetének, a *Mezőgazdasági és Élelmezési Világszervezetnek* (Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO) a szervezésében került sor 1996. novemberében, Rómában a „*Világélelmezési Csúcstalálkozóra*”, amelynek háttere és előzménye az 1974. évi „*Világélelmezési Konferencia*” volt. A *Csúcstalálkozó* primeren olyan politikai nyilatkozat és akcióprogram megfogalmazását tűzte ki célul, ami az éhezés megszüntetésére irányult. Mindemellert a *Nyilatkozat* több helyen is említést tesz a víz, mint természeti erőforrás védelméről⁵⁰, az ahhoz való hozzáférés biztosításáról.

Nem lehet említés nélkül hagyni az 1966-ban elfogadott „*Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát*” és a 11-12. cikkeihez fűzött 15. számú

⁴⁸ „...Lack of food and inequitable distribution of food for girls and women in the household, inadequate access to safe water, sanitation facilities and fuel supplies, particularly in rural and poor urban areas, and deficient housing conditions, all overburden women and their families and have a negative effect on their health....”

⁴⁹ „By Governments, in collaboration with non-governmental organizations and employers' and workers' organizations and with the support of international institutions ensure the availability of and universal access to safe drinking water and sanitation and put in place effective public distribution systems as soon as possible.”

⁵⁰ 15. Objective 1.2: (b) „Establish legal and other mechanisms, as appropriate, that advance land reform, recognize and protect property, water, and user rights, to enhance access for the poor and women to resources. Such mechanisms should also promote conservation and sustainable use of natural resources (such as land, water and forests), lower risks, and encourage investment”

általános kommentárt⁵¹ sem. A kommentár a megfelelő életszínvonalhoz való joggal hozza kapcsolatba a vízhez való jogot, de más jogokkal való összefüggéseire is rávilágít, emellett meghatározza a vízhez való jog normatív tartalmát, kifejti az államok általános és specifikus jogi kötelezettségeinek mibenlétét, szól a jogsértések formáiról és a nemzeti szintű végrehajtásról.

Az Egyezségokmány 11. cikkének 1. bekezdése⁵² számos olyan jogot fogalmaz meg, amely a megfelelő életszínvonalhoz való jogból vezethető le, ugyanakkor megvalósulásához elengedhetetlen. A felsorolás nem taxatív és a vízhez való jog egyértelműen a megfelelő életszínvonal biztosításához nélkülözhetetlen biztosíték kategóriájába tartozik⁵³.

Az eddig felsorolt nemzetközi egyezmények az univerzalitás igényével léptek fel, ám a víz, mint természeti tényezőnek és az élet alapvető feltételének kérdését több regionális egyezmény is szabályozza.

Az 1990-ben, Addis Abebában aláírt és harminchét állam által ratifikált „*Gyermekek jogairól és jólétéről*” szóló afrikai karta kötelezettséget ír elő az államok számára, hogy tegyék meg a szükséges intézkedéseket és biztosítsák a megfelelő élelem- és ivóvíz-ellátást. A 2003. júliusában, a mozambiki Maputóban aláírt „*Természet és a természeti erőforrások védelméről*” szóló afrikai egyezmény kimondja, hogy „a szerződő államok (...) erőfeszítéseket tesznek, hogy biztosítsák polgáraik számára a megfelelő és folyamatos ivóvíz-ellátást.”⁵⁴

Az afrikai egyezmények mellett Dél-Amerikában is találni kapcsolódó regionális dokumentumot. 1988 óta tizenhárom állam írta alá a „*San Salvador-i Ajánlásokként*” ismert gazdasági, kulturális és szociális kérdésekkel foglalkozó egyezményt, melynek 11. cikk 1. pontja kimondja, hogy „mindenkinek joga van arra, hogy egészséges környezetben éljen és hozzáférjen az alapvető szolgáltatásokhoz.”⁵⁵

⁵¹ A kommentár szövegét a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága 2002. november 11. és 29. Között Genfben tartott, 29. ülésén fogadta el.

⁵² „The States Parties to the present Covenant recognize the right of everyone to an adequate standard of living for himself and his family, including adequate food, clothing and housing, and to the continuous improvement of living conditions. The States Parties will take appropriate steps to ensure the realization of this right, recognizing to this effect the essential importance of international co-operation based on free consent.” (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 16 December 1966, New York)

⁵³ 15. sz. általános kommentár: A vízhez való jog (A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. és 12. cikke.) In: Acta Humana 1/2004. 149-150. o.

⁵⁴ Henri SMETS: The right to water in national legislations (http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/74-2006_AFD_The_right_to_water_in_national_legislations_AFD_2006-1271952351fichier_publication0.pdf) (2010. szeptember 9.-i állapot, 24. o.)

⁵⁵ Uo. (2010. szeptember 9.-i állapot, 24. o.)

A felsorolt nemzetközi dokumentumok többsége az ENSZ szervezésében került elfogadásra. A nemzetközi szervezet ugyanakkor nemcsak találkozókat tető alá hozásával segíti elő a vízhez való jog érvényesülését, hanem igyekszik saját hatáskörben is lépéseket tenni. Így 2010. július 26-án a Közgyűlés határozatát fogadott el a vízhez való jogról. A Közgyűlés határozata kötelező erővel nem bír, ám az abban foglaltak iránymutatásként, ajánlásként befolyásolhatják a részes államok gyakorlatát és elősegíthetik a vízhez való jog érvényesülését.

A határozatban többek között az államok a következőket fektették le. Elismerik a tiszta ivóvízhez és közegészségügyi szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés fontosságát, mint az emberi jogok megvalósulásához nélkülözhetetlen feltételt. Deklarálják az ivóvízhez és a közegészségügyi szolgáltatásokhoz való jogot, mint emberi jogot, amely elengedhetetlen az élethez való jog és más emberi jogok maradéktalan érvényesüléséhez. Felhívják az államokat és nemzetközi szervezeteket, hogy nemzetközi együttműködés keretében teremtsék elő a szükséges anyagi erőforrásokat, technikai eszközöket annak érdekében, hogy mindenki számára elérhető áron biztosítsák a megfelelő mennyiségű ivóvíz-ellátást és közegészségügyi szolgáltatásokat⁵⁶.

4.3. A vízhez való jog a nemzeti jogokban

A vízhez való jog fogalmának és az abból levezethető jogoknak, kötelezettségeknek a bemutatása, valamint a hazai gyakorlatnak az áttekintése után szeretném ismertetni, hogy más országokban hogyan is jelenik meg a vízhez való jog. Az egyes országok ugyanis más és más oldalról közelítik meg e jogot, változatos értelmet tulajdonítanak neki, így különböző szabályozási koncepciókat alakítottak ki.

Eltérő az állami gyakorlat a szabályozás szintjét illetően. Az országok többsége ma még csak törvényekben rendelkezik a vízhez való jogról, néhány állam ugyanakkor már alkotmányos szinten szabályozza. Számuk ma körülbelül tizenötre tehető és folyamatosan emelkedik. Jelenleg például Hollandiában és Kanadában tervezik, hogy az alaptörvénybe emeljék a vízhez való jogot.

⁵⁶ A vízhez és közegészségügyi szolgáltatásokhoz való emberi jog (The human right to water and sanitation, A/64/L.63/Rev.1, 26 July 2010, United Nations General Assembly, New York) (http://www.unesco.org/water/wwap/news/archives/UNDecWaterHR_EN.pdf (2010. szeptember. 9.-i állapot, 2-3.o.))

A Dél-Afrikai Köztársaság alkotmányának 27. cikk 1. pontja szerint „mindenkinek joga van hozzájutni az elegendő mennyiségű vízhez és élelemhez.” Az uruguayi alaptörvény 47. cikke szerint „az ivóvízhez és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés alapvető emberi jog.”⁵⁷ Hasonlóan alkotmányos szinten szabályozza még a vízhez való jogot például a kenyai, az ugandai, a gambiai, az etióp, az ecuadori, a kolumbiai és a fülöp-szigeteki alkotmány⁵⁸.

A vízhez való hozzáférés kérdésében két fő elmélet alakult ki az államok jogalkotási gyakorlatában. Az egyik szerint az ivóvízhez való hozzájutás mindenkinek alanyi joga, a másik ezzel ellentétesen egy kötelezettséget keletkeztet az állam irányába, vagyis az államnak kell megteremtenie az alapvető közszolgáltatást. A marokkói vízügyi törvény az állam kötelességévé teszi, hogy vízhiány esetén (pl.: szárazság) gondoskodjon a lakosság és az állatállomány vízszükségletének biztosításáról. Nigerben a helyi szervek feladata, hogy szárazság esetén ellássák a lakosságot a szükséges ivóvízzel⁵⁹.

Az egyes államok között aszerint is különbséget lehet tenni, hogy egy-egy ország gyakorlatában vízhez való jog, mely alapjoggal vagy államcélal áll a legszorosabb kapcsolatban. Indiában az élethez való joggal, Belgiumban az egészséges környezethez való joggal, Szenegálban és Romániában a gazdasági, szociális és kulturális jogokkal, míg Beninben és Togóban a megélhetéshez való joggal együtt értelmezik a vízhez való jogot⁶⁰.

4.4. A vízhez való jog és más alapjogok egymáshoz való viszonya

A víz nemcsak természeti erőforrás, árucikk, hanem a földi és egyben az emberi élet nélkülözhetetlen eleme. Víz nélkül az élet elképzelhetetlen, vagyis az élethez való jog megvalósulásához elengedhetetlen. A vízhez való jog tehát szoros kapcsolatban áll az élethez való joggal.

A MKA 54.§ (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől

⁵⁷ A Dél-Afrikai Köztársaságban emellett meghatározták az egy főnek jutó napi vízmennyiséget is, amelyet 2005-ben az ország legfőbb bírói szerve 25 literről 42 literre emelt.

⁵⁸ Henri SMETS: The right to water in national legislations (http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/74-2006_AFD_The_right_to_water_in_national_legislations_AFD_2006-1271952351fichier_publication0.pdf) (2010. szeptember 9.-i állapot, 44 o.)

⁵⁹ Henri SMETS: The right to water in national legislations (http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/74-2006_AFD_The_right_to_water_in_national_legislations_AFD_2006-1271952351fichier_publication0.pdf) (2010. szeptember 9.-i állapot, 42. o.)

⁶⁰ Uo. (2010. szeptember 9.-i állapot, 47. o.)

senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” Az alapjogok kapcsán már kifejtésre került, hogy az élethez való jog első generációs emberi jog, és mint ilyen az államtól tartózkodó magatartást vár el. Az államnak azonban cselekvési kötelezettsége is van, amelyet a magyar Alkotmánybíróság a 64/1991. (XII. 17.) AB határozatában fejtett ki: „Az Alkotmány 54.§ (1) bekezdése egyrészt minden ember számára garantálja az élethez való alanyi jogot, másrészt – a 8.§ (1) bekezdésével összhangban – az állam elsőrendű kötelezettségévé teszi az emberi élet védelmét. Az állam kötelessége az alapvető jogok tiszteletben tartására és védelmére a szubjektív alapjogokkal kapcsolatban nem merül ki abban, hogy tartózkodnia kell a megsértésüktől, hanem gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről.” [64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297., 302.] A testület ugyanakkor az állam objektív, intézményvédelmi kötelezettségét nemcsak a jelen generációkra vonatkoztatja. „Az egyes emberek alanyi joga saját életük biztosítására szolgál. Az élethez való jog objektív oldalából ugyanakkor az államnak nem csupán az a kötelezettsége következik, hogy az egyes emberek élethez való alanyi jogát ne sértse meg, és hogy annak védelméről jogalkotással és szervezeti intézkedésekkel gondoskodják, hanem ennél több. Ez a kötelesség nem merül ki az egyes emberek egyedi életvédelmében, hanem általában az emberi életet és létfeltételeit is védi. (...) Ezért az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelezettsége kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is, csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására.” [64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297., 303.]

Amennyiben tehát a vizet, mint az élet feltételét fogjuk fel és nemcsak környezeti elemként értelmezzük, akkor az állam kötelessége, hogy jogalkotással vagy szervezeti intézkedéssel gondoskodjon a megfelelő minőségű és az élethez való jog érvényesüléséhez szükséges mennyiségű vízről. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint pedig az alkotmányos feladatok megvalósítása során az állam nagyfokú szabadságot élvez. Ez alapján maga választhatja meg az alkalmazandó eszközöket, módszereket mindaddig, amíg a szabályozás alkalmas a feladatok ellátására⁶¹.

Azonos módon értelmezi a vízhez való jog és az élethez való jog viszonyát az indiai Legfelsőbb Bíróság is, amikor ítéletében kimondja, hogy az iható vízhez való hozzáférés joga

⁶¹ Lásd például: 26/1993. (IV. 29.) AB határozat [ABH 1993, 196.], 28/1994. (V. 20.) [ABH 1994, 134.] AB határozat vagy 43/1995. (VI. 30.) AB határozat [ABH 1995]

nélkülözhetetlen az élethez és az állam kötelezettsége, hogy tiszta ivóvízzel lássa el a polgárait⁶².

Az élethez való jog mellett a vízhez való jogot gyakran együtt említik az emberi méltósághoz való joggal és a szociális jogokkal szoros kapcsolatban álló megfelelő életszínvonalhoz való joggal. A megfelelő életszínvonalhoz való jog nyilvánvalóan az adott társadalom szegénységi küszöbe feletti nívót kell, hogy garantáljon, olyan ésszerűtlen anyagi akadályok nélküli életmódot, amely egyúttal megfelel az emberi méltóság megőrzése feltételeinek⁶³.

A lét fenntartásának jogát szélesen kell értelmezni, ideértve valamennyi emberi szükséglet kielégítésére vonatkozó igényt. Ezen igények szerteágazóak: túlélési szükségletek, önmegvalósítási szükségletek (pl.: kulturális azonosság) és társadalmi részvételből eredő szükségletek (pl.: oktatás, munka)⁶⁴. A legelső közé tartozik többek között az élelemhez és a vízhez való jog is. E jogok ugyanis az élet olyan alapvető feltételét jelentik, melyek megléte elengedhetetlen ahhoz, hogy az ember más alanyi jogaival élhessen, azokat érvényesíthesse.

A MKA 70/D.§⁶⁵-a deklarálja a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogot, mely szintén szoros kapcsolatban áll a vízhez való joggal. A víz ugyanis nemcsak az élet alapvető feltétele, de az egészségé is. A nem megfelelő minőségű és mennyiségű víz ugyanis súlyos egészségromlást, - károsodást idézhet elő. A két jog közötti összefüggésre a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága, 14. számú, az elérhető legmagasabb szintű egészséghez való jogról szóló általános kommentárjában is rámutat: „A vízhez való jog elválaszthatatlanul kötődik továbbá az elérhető legmagasabb szintű egészséghez való joghoz...”⁶⁶. Az Egyezségokmány 12. cikk 2. pontjának értelmezéséből is kitűnik, hogy az egészséghez való jog megvalósulásához elengedhetetlenül szükséges bizonyos szociális-gazdasági tényezők, körülmények megléte, így a megfelelő élelem, lakhatás, egészségügyi

⁶² Henri SMETS: The right to water in national legislations (http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/74-2006_AFD_The_right_to_water_in_national_legislations_AFD_2006-1271952351fichier_publication0.pdf) (2010. szeptember 9.-i állapot, 46. o.)

⁶³ KARDOS Gábor.: Az élelemhez, illetve a vízhez való jog védelme az univerzális nemzetközi jogban. In: Csapó Zs. (szerk.): Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János professzor emeritus 70. születésnapjára. Kiadja: PTE Állam- Jogtudományi Kara, Pécs, 2009., 117. o.

⁶⁴ Uo. 116. o.

⁶⁵ MKA 70/D. § (1) bekezdés: „A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez.”

⁶⁶ 15. sz. általános kommentár: A vízhez való jog (A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. és 12. cikke.) In: Acta Humana 1/2004. 150. o.

intézmények vagy éppen a tiszta ivóvíz⁶⁷. Ezek teljes hiánya vagy hiányos volta az elérhető legmagasabb szintű egészséghez való jog sérelméhez vezethet.

Az eddigiekben a vizet, mint az élet egyik kritériumát értelmeztük, és vizsgáltuk más jogokkal fennálló kapcsolatát. A környezethez való jog ugyanakkor a vizet, mint környezeti elemet óvja. A védelem azonban nem önmagában a vízre vonatkozik, hanem a környezeti elemek összességét. A már korábban ismertetésre került, környezethez való jogból folyó állami teendők, tehát közvetlenül nem a vízzel összefüggésben fogalmazódnak meg, a prevenció nem közvetlenül a víz védelmét szolgálja, hanem magát a környezetet. Az állam ugyanis egyenként és összességében köteles védeni, óvni a környezeti elemeket.

Mindemellett természetesen lehetőség van arra, hogy kiemeljük a vizet a többi környezeti elem közül és az állami feladatokat csak a víz szemszögéből vegyük szemügyre, így a „vízi status quo” vagy éppen a prevenció elsődlegessége is megfogalmazható. Szükség is van erre, annál is inkább, mert a víz mint környezeti elem védelme elvezet minket a víz, mint az élet alapvető feltétele védelméhez. A felszíni, illetve felszíni alatti vizek kielégítő állapotának megőrzése és javítása ugyanis elősegíti az élethez való jog, a megélhetéshez való jog és az egészséghez való jog érvényesülését is. Megfelelő minőségű és mennyiségű ivóvíz nélkül ugyanis a fenti jogok csorbát szenvednek.

4.5. A vízhez való jog normatív tartalma

4.5.1. Az alapjogok szerkezete és a vízhez való jog

A dolgozat első részében foglalkoztam az alapjogok fogalmával és csoportosításával. A vízhez való jog lényegének megértése érdekében ugyanakkor vissza kell térni az alapjogok szerkezetéhez.

Az első generációhoz sorolható jogosultságok többségének, mindenekelőtt a szabadságjogoknak a szerkezete megegyezik, mivel a jog alanya, vagyis a jogosult az egyén, a jog kötelezettje az állam, illetve az állam nevében eljáró személyek, a jog tartalma pedig a beavatkozástól, cselekvéstől való tartózkodás. Ugyanakkor a legkorábban elismert jogok között is akadnak olyanok, amelyek érvényesüléséhez elengedhetetlen az állami cselekvés,

⁶⁷ The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights); 11 May 2000, Geneva (<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/40d009901358b0e2c1256915005090be?Opendocument> (2010. szeptember 9.-i állapot))

így a politikai jogok, elsősorban a választójog gyakorlása is elképzelhetetlen pozitív állami intézkedések nélkül⁶⁸.

A második generációs jogok szerkezetüket tekintve sokkal többfélék, mint az első generációs jogok. E jogok alanya általában az egyén, ugyanakkor kötelezettje már nemcsak az állam lehet, hanem egyes jogoknál magánintézmények (munkáltatók, oktatási intézmények) is. Tartalmukat tekintve a második generációs jogoknak csak töredéke rokonítható a szabadságjogokkal, vagyis néhány második generációs jognak van első generációs megfelelője. Ugyanakkor a szociális jogok meghatározó többsége esetében az államnak nem tartózkodnia kell, hanem pozitív jogalkotási és jogalkalmazási intézkedéseket kell tennie e jogok érvényesülése érdekében⁶⁹.

A harmadik generációs jogok kapcsán felmerül a kérdés, hogy megfogalmazhatók-e egyáltalán konkrét jogként. Amennyiben hűek kívánunk maradni ahhoz, hogy az emberi jogokat alkalmazható, érvényesíthető, az államon számon kérhető egyéni jogosultságnak tekintjük, akkor meg kell állapítanunk, hogy a harmadik generációs jogok nem sorolhatók az emberi jogok, az emberi jogok körébe. Az emberi szolidaritással, a békével és a fejlődéssel kapcsolatos, jogként megfogalmazott igényeknek sem az alanya, sem a kötelezettje, sem a tartalma nem világos. Nem határozható meg pontosan, hogyan jelenhet meg e jogok alanyaként a közösség, illetve a nép, nem egyértelmű, hogy mely államokat, illetve egyéb jogalanyokat terhelnek kötelezettségek, továbbá nem írható körül e jogok tartalma sem⁷⁰.

A három generáció közül a vízhez való jogot a jogok harmadik nemzedékéhez kell sorolnunk. Szükséges tehát meghatározni, hogy ki, illetve mi tekinthető a jog alanyának, kötelezettjének és tartalmának.

A vízhez való jog alanya egyszerre a közösség és az egyén. A vízhez való jog érvényesülése ugyanis kiemelkedő fontossággal bír az egész közösség számára. A megfelelő minőségű és mennyiségű vízhez való egyenlő hozzáférést az egyének csoportja számára kell biztosítani. Emellett azonban az egyén döntési kompetenciájába tartozik, hogy a jogosultságát kívánja-e, illetve milyen mértékben szeretné érvényesíteni.

A kötelezetti oldal kapcsán hasonlóságot fedezhetünk fel a második generációs jogokkal, ugyanis a vízhez való jog esetében is elmondható, hogy az állam mellett a magánintézmények, illetve egyének is megjelenhetnek e szerepben. A kötelezettségek döntő

⁶⁸ HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: Emberi jogok. Budapest, Osiris Kiadó 2008. 84. o.

⁶⁹ Uo. 86. o.

⁷⁰ Uo. 88. o.

többsége természetszerűleg az államot és intézményeit terheli, azonban a megfelelő minőségű és mennyiségű vízhez való hozzáférés biztosítása feladatokat ró nem állami intézményekre is. Így a munkáltató köteles ivóvizet biztosítani az építkezésen dolgozó alkalmazottainak hőségriadó esetén, illetve egy vízszolgáltató privatizációja után a magánvállalkozót terhelik az állam kötelezettségei.

A vízhez való jog tartalma kapcsán elmondható, hogy az állam pozitív, cselekvési kötelezettséggel tartozik, vagyis jogalkotással és szervezeti intézkedések megtételével köteles eleget tenni a ráháruló feladatoknak. Az állam feladatai teljesítése során szabadon választja meg az alkalmazni kívánt eszközöket, módszereket, mindaddig, amíg a szabályozás alkalmas a cél elérésére. Az államnak azonban negatív tartalmú kötelességei is vannak.

4.5.2. A vízhez való jogból levezethető állami kötelezettségek

Amint az előbbieken említésre került, a vízhez való jog érvényesüléséhez elsősorban az állam tevőleges magatartása szükséges. Az állam feladatai a vízhez való jog biztosítása során szerteágazóak. Ebben a fejezetben a teljesség igénye nélkül szeretnék néhányat bemutatni.

Az állam, illetve intézményei, képviselői negatív jellegű kötelessége, hogy tartózkodjon az egyének vízhez való jogának megsértésétől. Ennek egyik megjelenési formája a fennálló állapotok megőrzése, vagyis a környezethez való jog kapcsán említett „*status quo*” megőrzése. Ahol tehát az állam az ivóvíz-szolgáltatás egy adott szintjét már elérte (például kiépítette a megfelelő infrastruktúrát vagy szociális alapon segítséget nyújt a szolgáltatás megvásárlásához), ott az eltérés már csak rendkívül szigorú feltételek mellett lehetséges, így nagyon súlyos gazdasági körülmények esetén, illetve ha más, megfelelő alternatívát alkalmaz⁷¹.

A vízhez való jog sérelmét azonban nemcsak az állam magatartása idézheti elő. A különböző magánintézmények, legfőképp a gyárak tevékenysége a vízellátás veszélyeztetéséhez, sértéséhez vezethet. Az állam mindamellett, hogy negatív magatartásra is köteles, meg kell tennie a szükséges intézkedéseket, hogy erre a magánszférát is rászorítsa. E tekintetben tehát pozitív kötelezettség terheli, melyet a legkönnyebben jogalkotással tud

⁷¹ The right to water (<http://whqlibdoc.who.int/publications/2003/9241590564.pdf>) (2010. szeptember 24.-i állapot, 28.o.)

megvalósítani. Egy olyan jogszabályi háttér létrehozását kell megvalósítania, amely összhangban áll más jogágakkal és a kitűzött cél elérésére alkalmas⁷².

Az államot a tartózkodó magatartás, illetve a többi kötelezett erre való rászorítása mellett aktív, cselekvési kötelezettség is terheli. Köteles pozitív intézkedéseket tenni annak biztosítására, hogy az egyének érvényesíteni tudják a vízhez való jogból folyó jogosultságukat. Ez történhet akár magánvállalkozók bevonásával, akár közvetlenül, állami vagy helyi szerveken keresztül, illetve a kettő ötvözete útján is. Az állam a legalkalmasabb módszer megválasztása után köteles hatékony ellenőrzést végezni a rendszer felett, amennyiben nem direkt irányítást gyakorol⁷³.

Külön szólni kell arról az eshetőségről, amikor az egyén vagy az egyének csoportjai nem tudnak hozzáférni a vízszolgáltatáshoz, holott a szolgáltatás rendelkezésre áll. A társadalomnak ugyanis vannak olyan rétegei, amelyek helyzetükből adódóan képtelenek a lakosság túlnyomó többsége számára elfogadható árú víz- és csatornaszolgáltatás megvásárlása. Az állam emiatt köteles olyan szociális-gazdasági intézkedéseket eszközölni, mellyel e rétegek részére is biztosítja a folyamatos és tiszta ivóvíz-ellátást és szennyvízelvezetést.

Az állam feladata továbbá, hogy megfelelő felvilágosítást, tájékoztatást adjon az egyének számára. Ennek kapcsán megismerteti a lakosságot a tiszta ivóvízhez való hozzáférés lehetőségeivel, a vízvédelemmel és a víztakarékosság különböző módszereivel⁷⁴.

4.5.3. A vízhez való jogból folyó jogosultságok

A vízhez való jog esetében elmondható, hogy egyszerre foglal magában szabadságokat és jogosultságokat. A szabadságok közt említhető a vízhez való jog megvalósulásához nélkülözhetetlen, meglévő vízellátási rendszerekhez való hozzáférés fenntartásának joga, valamint a beavatkozástól való mentességhez való jog. Ezzel szemben a jogosultságok magukban foglalják például egy olyan vízellátási és vízgazdálkodási rendszerhez való jogot, amely minden ember számára egyenlő eséllyel biztosítja a vízhez való jog gyakorlását⁷⁵.

⁷² Uo. (2010. szeptember 24.-i állapot, 29.o.)

⁷³ http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/72-2006_AFD_droit_a_1_eau_brochure_ENG-1271951839fichier_publication0.pdf (2010. szeptember 9.-i állapot, 2. o.)

⁷⁴ The right to water (<http://whqlibdoc.who.int/publications/2003/9241590564.pdf>) (2010. szeptember 24.-i állapot, 30.o.)

⁷⁵ 15. sz. általános kommentár: A vízhez való jog (A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. és 12. cikke.) In: Acta Humana 1/2004. 152. o.

A vízhez való jog kapcsán beszélhetünk bizonyos tényezőkről, amelyeknek minden esetben érvényesülniük kell. Egyrészt a személyes és háztartási használat céljából a vízellátásnak minden személy számára elégségesnek és folyamatosnak kell lennie. A rendelkezésre állás mellett a víznek megfelelő minőségűnek kell lennie, vagyis az egyén egészségére veszélyt jelentő mikroorganizmusoktól, vegyi anyagoktól és sugárzó anyagoktól mentesnek kell lennie. A következő fő tényező a hozzáférhetőség, amely fizikai, illetve gazdasági hozzáférhetőséget jelent hátrányos megkülönböztetéstől mentesen és a szükséges információk birtokában⁷⁶.

Ebből adódóan a vízhez való jogot röviden és tömören akként lehetne jellemezni, hogy az egyének és az egyének csoportjainak mindenféle megkülönböztetés nélkül, a lehető legtöbb információ birtokában, joguk van hozzáférni a megfelelő mennyiségű és árú egészséges ivóvízhez. A hat fő tényező, tehát a minőség, a mennyiség, a hozzáférhetőség, a vízár, a diszkrimináció tilalma és a tájékoztatáshoz, tájékozódáshoz való jog.

Az emberi, illetve a háztartási használatra szánt víznek feltétlenül biztonságosnak, vagyis ihatónak kell lennie. A fogyasztásra alkalmas víznek ugyanis mentesnek kell lennie az emberi egészséget veszélyeztető vagy károsító mikrobáktól, parazitáktól, fizikai, kémiai, radioaktív vagy más szennyeződésektől. Emellett ajánlott, hogy a felhasználásra szolgáló víz elfogadható színű és illatú legyen, nehogy téves látszatot keltsen víz ártalmatlansága tekintetében és a fogyasztót téves következtetésekre vezesse⁷⁷.

A biztonságos ivóvízhez való hozzáféréshez elengedhetetlen, hogy az állam jogalkotással, általános jelleggel határozzon meg vízminőségi standard-eket. Hazánkban az ivóvíz minőségi követelményeiről és az ellenőrzés rendjéről szóló 201/2001. (X. 25) Korm. rendelet foglalja össze a vízminőséggel kapcsolatos előírásokat. A rendelet mellékleteiben meghatározza a minimális vízminőségi határ- és paraméter-értékeket, rendelkezéseket tartalmaz a vízminőség ellenőrzésére, mely feladatokat az ÁNTSZ-re és a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatalra bízta, illetve szabályozza a vízkorlátozás feltételeit és a minőségjavító beavatkozásokat.

A vízminőség mellett fontos tényező a megfelelő mennyiségű víz megléte, mivel a vízhez való jogból a megfelelő mennyiségű vízhez való jog is levezethető. A nem elégséges vízellátás ugyanis a vízhez való jog mellett más jogok, így az élethez és az egészséghez való

⁷⁶ Uo. 152-153. o.

⁷⁷ The right to water (<http://whqlibdoc.who.int/publications/2003/9241590564.pdf> (2010. szeptember 24.-i állapot, 15.o.)

jog sérelmével járhat. Pontos adattal szolgálni azonban arról, hogy naponta egy személy minimálisan hány liter vízre jogosult, lehetetlen. Ennek meghatározása ugyanis számos tényező, körülmény függvénye: mit sorolunk a személyes és háztartási vízhasználat körébe, az adott terület „vízellátottsága”, stb.

A víz „alkotmányos minimumával” az Alkotmánybíróság is foglalkozott 157/B/1996. számú végzésében. „Az indítványozó azt kifogásolta, hogy a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvény (továbbiakban: Vtv.) 13.§-ának (3) bekezdése kimondja többek között a létfenntartáshoz szükséges ivóvíz kielégítésének kötelezettségét, de nem határozza meg az ivóvíz mennyiségét. Ezzel kapcsolatban hivatkozott az Alkotmány 54.§-ának (1) bekezdésére, az élethez való jogra. Az indítványozó azt kérte, hogy az Alkotmánybíróság kötelezze a Kormányt a fenti joghézag megszüntetésére, a létszükségleten belüli vízmennyiség megállapítására, ami minden állampolgárt alanyi jogon ellenszolgáltatás nélkül megillet. Kérte emellett annak a tarifának a meghatározását, amely a szokásos fogyasztás esetén lenne alkalmazandó, továbbá büntető jellegű tarifa bevezetését luxusfogyasztás esetére.”[157/B/1996. AB végzés, ABH 1999, 872., 872.] Indítványát az önkormányzatok által a közműfejlesztési hozzájárulási díjak kapcsán folytatott gyakorlata terén kiegészítette.

A testület az indítványt okafogyottságra és hatáskör hiányára hivatkozva elutasította, ugyanis időközben a „Vtv. végrehajtásaként kiadott, a közműves ivóvízellátásról és a közműves szennyvízelvezetéséről szóló 38/1995. (IV. 5.) Korm. rendeletet módosító 37/1999. (II. 26.) Korm. rendelet 8.§-a új szabályokat állapított meg és meghatározta azt a vízmennyiséget, ami a közegészségügyi követelmények teljesítéséhez szükséges ivóvízellátáshoz a minimumot jelenti (50 l/fő/nap).” [157/B/1996. AB végzés, ABH 1999, 872., 873.] A 38/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet hatályos rendelkezései differenciáltan határozzák meg azt létfenntartáshoz szükséges ivóvízmennyiséget, amit az ivóvíz-szolgáltatónak üzemzavar esetén alternatív módon biztosítani kell a lakosságnak⁷⁸.

A megfelelő mennyiségű és minőségű vizet az államnak közvetlenül vagy intézményei útján a lakosság számára hozzáférhetővé kell tennie. Az államnak ennek érdekében lehetővé kell tennie, hogy mindenki könnyedén és biztonságosan elérhesse a vízszolgáltató

⁷⁸ 38/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet 10.§ (3) bekezdés: „Ha az ivóvíz szolgáltatása a belterület legalább 20%-át, illetőleg 500-nál több főt érintően előre tervezetten 12 órát vagy üzemzavar esetén 6 órát szünetel, a szolgáltató az ivóvízszükséglet kielégítéséről más módon köteles gondoskodni, a létfenntartáshoz szükséges 10 liter/fő mennyiségben. A 12 órát meghaladó, de 24 óránál rövidebb szolgáltatáskimaradás esetén 25 liter/fő, 24 órát meghaladóan 30 liter/fő/nap az előírt ivóvízmennyiség.”

rendszereket⁷⁹. A rendelkezésre állás biztosítása ugyanakkor nem kívánja meg feltétlenül, hogy az állam közvetlenül tegyen eleget feladatának. Ahogy az már említésre is került, alkalmazásra kerülhetnek olyan megoldások, amelyek a helyi önkormányzatokat vagy magánvállalkozásokat bíznak meg a vízszolgáltatás kiépítésével, üzemeltetésével. Hazánkban a többször módosított, helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény (továbbiakban: Ötv.) 8.§ (4) bekezdése határozza meg a helyi önkormányzatok kötelező feladatait. A felsorolás első helyén pedig az egészséges ivóvíz ellátás szerepel, amely így minden önkormányzat által ellátandó kötelező feladatnak minősül.

A megfelelő mennyiségű, illetve minőségű vízhez mindenki egyenlő mértékben jogosult hozzáférni. Az egyenlő bánásmódhoz való jognak és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának ugyanis a vízhez való jog esetében is feltétlenül érvényesülnie kell. Ennek biztosítása elsősorban az állam feladata. Így többek között lépéseket kell tennie a tiltott alapokon nyugvó, de facto diszkrimináció megszüntetése érdekében, amennyiben egyének vagy csoportok meg vannak fosztva a vízhez való jog megszerzésének eszközeitől vagy az arra való jogosultságoktól. Az államoknak biztosítaniuk kell, hogy a vízkészletek elosztása és a vízügyi beruházások a társadalom minden tagja számára megkönnyítsék a vízhez jutást. A nem megfelelő forráselosztás ugyanis könnyen megkülönböztetésekhez vezethet⁸⁰.

Az államnak emellett olyan jogszabályi keretet kell alkotnia és olyan intézményrendszert kell működtetnie, amely e követelménynek kifogástalanul megfelel. A vízhez való jog ugyanis, ahogy azt korábban már említettem, könnyen a hátrányos megkülönböztetés táptalajává válhat.

Hazánkban a MKA 70/A.§-a tartalmazza a „diszkriminációval” kapcsolatos alkotmányos rendelkezéseket. A 70/A.§ (1) bekezdése deklarálja a jogegyenlőségi formulát⁸¹. Ennek értelmezése során mondta ki az Alkotmánybíróság, hogy „Az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésében megfogalmazott megkülönböztetési tilalom értelmezésével az is megállapítható: a diszkrimináció tilalma nem jelenti azt, hogy minden, még a végső soron nagyobb társadalmi egyenlőséget célzó megkülönböztetés is tilos.” [9/1990. (IV. 25.) AB határozat, ABH 1990, 46., 48.] A testület megállapította továbbá, hogy „...az azonos személyi

⁷⁹ The right to water (<http://whqlibdoc.who.int/publications/2003/9241590564.pdf>) (2010. szeptember 24.-i állapot, 15.o.)

⁸⁰ 15. sz. általános kommentár: A vízhez való jog (A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. és 12. cikke.) In: Acta Humana 1/2004. 153. o.

⁸¹ MKA 70/A.§ (1) bek.: „A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.”

méltóság jogából esetenként következhet olyan jog is, hogy a javakat és esélyeket mindenki számára (mennyiségileg is) egyenlően osszák el. De ha valamely – az Alkotmányba nem ütköző – társadalmi cél, vagy valamely alkotmányos jog csakis úgy érvényesíthető, hogy e szűkebb értelemben vett egyenlőség nem valósítható meg, akkor az ilyen pozitív diszkriminációt nem lehet alkotmányellenesnek minősíteni.” [9/1990. (IV. 25.) AB határozat, ABH 1990, 46., 48-49.]

De miért is fontos, hogy az állam pozitív diszkriminációt alkalmazzon a vízhez való jog esetében? A nemzetközi egyezmények kapcsán említésre került, hogy a társadalomnak vannak olyan csoportjai, így a gyermekek, nők vagy épp az etnikai, illetve más kisebbségek, amelyek kitüntetett figyelmet érdemelnek. Esetükben a vízhez való egyenlő hozzáférés speciális, ezen rétegeket célzó pozitív intézkedések megtételével lehetséges.

A vízhez való jog érvényesüléséhez elengedhetetlen, hogy a jogosultak kellően tájékozottak legyenek, hisz e jog magába foglalja a vízzel kapcsolatos információk keresésének, megismerésének és terjesztésének jogát⁸². Példaként említeném, hogy a vízzel kapcsolatos nemzeti stratégiák és cselekvési tervek kialakítása és végrehajtása során tiszteletben kell tartani – többek között – a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvét, valamint a széles körű részvétel követelményét. A vízzel kapcsolatos valamennyi politikának, programnak és stratégiának integráns része kell legyen az egyének és csoportok azon joga, hogy a vízhez való joguk gyakorlását érintő döntéshozatali folyamatokban részt vehessenek. Az egyének és csoportok számára teljes körű és egyenlő hozzáférést kell biztosítani a vízzel, a vízszolgáltatásokkal és a környezettel kapcsolatos, hatóságok vagy harmadik fél által birtokolt információkhoz⁸³.

A víz megfizethető áron való biztosítása szintén a vízhez való jog egyik eleme. Az államnak, illetve intézményeinek kötelessége tehát a lakosság meghatározó többsége számára elfogadható vízárakat képeznie.

4.5.4. A vízhez való jog és a víz ára

Az előzőekben a vízhez való jog csaknem valamennyi fontos összetevőjét áttekintettem, a víz gazdasági hozzáférhetőségének kérdését pedig a vizsgálódás végére hagytam. Ebben a

⁸² 15. sz. általános kommentár: A vízhez való jog (A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. és 12. cikke.) In: Acta Humana 1/2004. 153. o.

⁸³ Uo. 161. o.

fejezetben arra a kérdésre keresem a választ, hogy a vízhez való hozzájutást ingyenesen vagy ellenszolgáltatás fejében kell-e biztosítani, illetve milyen formában valósul meg hazánkban és, hogy csak néhány példát említsek, más országokban.

A „vízár problematikájának” boncolgatását tehát ott érdemes és szükséges kezdeni, hogy az egyéneket megillető folyamatos ivóvíz-ellátás ingyenesen vagy visszerhesen valósuljon-e meg. E kérdésben a jogtudományi álláspontok csaknem teljesen egybevágoak. A jelenkori iurisprudentia egyetért abban, hogy a vízhez való jogból nem vezethető le alkotmányosan a vízhez való ingyenes hozzáférés⁸⁴. A vízszolgáltatásért tehát főszabály szerint valamilyen ellenszolgáltatás jár.

Túlzás lenne ugyanakkor azt állítani, hogy a „vízért fizetni kell” megállapítás abszolút érvényű. A vízhez való jog ugyanis magában foglalja a természetes vízelőhelyekhez való hozzáférés jogát is, vagyis az esővíz összegyűjtését, a szabad vízforrásokból való vízmerítést és a személyes fogyasztáshoz szükséges mennyiségben a folyókból való vízkiemelést. Ezt a logikát követi az Egyesült Királyság is, ahol a vízhez való jogból levezethető a természetben fellelhető vízforrások (pl.: esővíz) szabad hasznosítása anélkül, hogy azért bért vagy más ellenszolgáltatást kellene teljesíteni. Ebben az értelmezésben a víz, nemzeti örökség, közös erőforrás. A spanyol vízgazdálkodási törvény hasonlóan rendelkezik, amikor kimondja, hogy a felszíni vizek szabadon felhasználhatók⁸⁵.

Vannak azonban olyan országok, ahol a vízszolgáltatás ingyenessége nem korlátozódik a természetben fellelhető vízforrások felhasználására, hanem egy meghatározott mennyiségig díjtalan. Így például a Dél-Afrikai Köztársaság elnöke 2000-ben bejelentette, hogy a hátrányos helyzetű dél-afrikaiak ingyen juthatnak hozzá egy minimális mennyiségű vízszolgáltatáshoz⁸⁶. Találhatunk emellett olyan államokat is (pl.: Írország, Türkmenisztán, Líbia), ahol a vízszolgáltatás teljes mértékben térítésmentes⁸⁷. Ezen országok száma ugyanakkor a nemzetközi közösségen belül elenyésző.

⁸⁴ Lásd például: http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/72-2006_AFD_droit_a_l_eau_brochure_ENG-1271951839fichier_publication0.pdf (2010. szeptember 9.-i állapot, 2.o.)

⁸⁵ Henri SMETS: The right to water in national legislations (http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/74-2006_AFD_The_right_to_water_in_national_legislations_AFD_2006-1271952351fichier_publication0.pdf) (2010. szeptember 9.-i állapot, 41. o.)

⁸⁶ <http://www.globalwaterintel.com/archive/10/8/general/price-free-water-south-africa.html> (2010. szeptember 27.-i állapot)

⁸⁷ <http://www.globalwaterintel.com/archive/9/9/analysis/world-water-prices-rise-by-67.html> (2010. szeptember 27.-i állapot)

Már említésre került az 1992-ben Dublinban megrendezett konferenciát lezáró „Dublini Nyilatkozat”, mely négy alapvető elvet⁸⁸ fogalmazott meg. Ezek közül a legjelentősebb a negyedik. Eszerint a víz a gazdasági értékkel rendelkező javak közé tartozik, amely ráadásul véges, korlátozott mennyiségben áll rendelkezésünkre. A Nyilatkozat bevezette a „*valeur marchande*” fogalmát, mely alapján a víz szolgáltatása nem történhet ingyenesen, hanem azért fizetni kell, természetesen egy mindenki számára megengedhető áron. A „Dublini Nyilatkozat” tehát az egyik példa arra vonatkozóan, hogy a vízszolgáltatás valóban visszatérő közszolgáltatás.

A vízár megállapításakor különböző, társadalmi, gazdasági, környezetvédelmi szempontokat kell figyelembe venni, ugyanakkor a legtöbbször egymásnak ellentmondó szociális, környezetvédelmi és gazdaságossági megfontolások miatt minden szempontnak tökéletesen megfelelő ideális, optimális rendszer nem létezik⁸⁹.

A közgazdasági szempontok kapcsán elmondható, hogy a vízszolgáltatás természetes monopóliumnak tekinthető, mivel a hálózatok méretgazdaságossága folytán nem kifizetődő egy második, párhuzamos hálózat kialakítása. A vízszolgáltatók között nem alakulhat ki versenyhelyzet, egy földrajzi területen csak egy szolgáltató tud eredményesen működni, így az adott esetben vissza tud élni monopolhelyzetével. E piaci kudarc hatásait kompenzáló az államnak közbe kell avatkozni. Az államnak ugyanakkor nem kell feltétlenül magára vállalni a szolgáltató szerepét, a legtöbb esetben elegendő, ha hatékonyan szabályozza a szolgáltatók magatartását, amire a legegyszerűbb megoldás az árak szabályozása⁹⁰.

Mindemellett egy megfontolt és jól kidolgozott díjszabás hatékony környezetvédelmi ösztönző és szabályozó eszköz is lehet. A víz-és csatornadíjak szabályozásának alapvető társadalmi célja pedig, hogy a víz, mint alapvető biológiai létszükségletként jelentkező elem mindenkinek a rendelkezésére álljon a megfelelő mennyiségben és minőségben, azaz hogy a vízhez való hozzáférés mindenki számára biztosított legyen⁹¹.

⁸⁸ A dublini alapelvek: 1. a korlátozott mértékben rendelkezésre álló édesvíz-készlet elengedhetetlen az élethez, a fejlődéshez és az egészséges környezethez; 2. a vízelosztás és a vízfejlesztés újraelosztó jellege, mely kötelezi a felhasználókat, a döntés-előkészítőket, illetve a politikai döntéshozókat és a választott képviselőket minden szinten; 3. a nöket sújtja leginkább a vízhiány minden következménye, és központi szerepet játszanak a vízkészletek elosztásában és megőrzésében; 4. a víz gazdasági értékkel rendelkező javak egyike (Dublin Statement On Water And Sustainable Development, 31 January 1992., Dublin)

⁸⁹ NÉMETHI Tamás: A víz- és csatornadíjak megállapításáról (http://www.icegec.hu/hun/_docs/velemeny/ICEGvelemeny_18.pdf (2010. szeptember 9.-i állapot, 4.o.)

⁹⁰ Uo. (2010. szeptember 9.-i állapot, 4.o.)

⁹¹ NÉMETHI Tamás: A víz- és csatornadíjak megállapításáról (http://www.icegec.hu/hun/_docs/velemeny/ICEGvelemeny_18.pdf (2010. szeptember 9.-i állapot, 4.o.)

Az ármegállapítást befolyásoló különböző tényezők áttekintése után foglalkozni kell magával a díjszabással is: ki határozza meg az ellenszolgáltatás mértékét, milyen díjrendszerek terjedtek el, stb.

Magyarországon az 1990-es években a víz- és csatornaszolgáltatók egy része önkormányzati tulajdonba került, a regionális vízszolgáltatók viszont állami tulajdonban maradtak. Az ivóvíz-szolgáltatási kötelezettség azonban minden esetben a települési önkormányzatok feladata. Az árak megállapításáról szóló 1990. évi LXXXII. törvényben (továbbiakban: Átv.) foglaltak szerint az önkormányzati tulajdonú vízi közművek esetében az árszabályozó hatóság a települési önkormányzat képviselőtestülete, az állami tulajdonú vízműből szolgáltatott ivóvízért és az állami tulajdonú közüzemű csatornamű használatáért fizetendő díjakat pedig a környezetvédelemért felelős miniszter állapítja meg⁹².

A díjszabási rendszereknek több, kevert formája is elképzelhető, ám közülük csak négyet szeretnék kiemelni. Az első az átalánydíjas rendszer, amely minden fogyasztó számára egyforma vagy a fogyasztó valamely jellegzetességétől függő, fogyasztástól független rendszer. Ez azonban nem ösztönöz hatékony vízhasználatra, és társadalmilag sem igazságos. Csak a fogyasztástól függ az egytényezős díjrendszer, mely kiszolgáltatottá teszi a szolgáltatókat, amelyek bevétele kizárólag a szolgáltatott víz jelentős és kiszámíthatatlan ingadozásnak kitett mennyiségétől függ. Az egytényezős díjrendszer nem biztosít állandó fedezetet a víz- és csatornaszolgáltatás költségeinek jelentős részét (kb. 70%-t) kitevő fix költségekre. Emellett nem ösztönöz fenntartható fogyasztásra, mert nem bünteti a túlzott vízfogyasztást⁹³. Számos országban alkalmazzák a kéttényezős díjrendszert, mely csökkenti a szolgáltatók kockázatát, egyenletesebb teherviselést tesz lehetővé, mint a csak fogyasztástól függő egytényezős rendszer, ugyanakkor hátrányosan érinti az átlagnál kevesebbet fogyasztókat, ami társadalmilag nem méltányos, és nagy mennyiségű fogyasztásra ösztönöz, ami a fenntarthatóság szempontjából elfogadhatatlan⁹⁴.

Egyre több országban használnak egy fix és egy fogyasztástól függő progresszívan növekvő blokkokból álló többlépcsős rendszert. Egy ilyen díjrendszer egyszerre biztosítja a társadalmi igazságosságot és a környezeti fenntarthatóságot, hiszen az alapszükségletek olcsón rendelkezésre állnak, ugyanakkor a nagy vízfogyasztáshoz kapcsolódó magas árak a túlzott mértékű fogyasztás csökkentésére ösztönöznek, valamint megteremtik a pénzügyi

⁹²Uo. (2010. szeptember 9.-i állapot, 9.o.)

⁹³Uo. (2010. szeptember 9.-i állapot, 6.o.)

⁹⁴Uo. (2010. szeptember 9.-i állapot, 7.o.)

alapokat a beruházások, illetve az alacsonyabb árú kisebb vízfogyasztás finanszírozáshoz. Egy ilyen díjrendszer hatékonyan biztosítja a környezetvédelmi és társadalmi célok elérését, valamint a víz- és csatornaszolgáltatók pénzügyi stabilitását. Amennyiben a szociális célok érdekében a rendelkezésre álláson túl, bizonyos minimális mennyiségű fogyasztást is tartalmaz az alapdíj, az alacsony jövedelmű fogyasztók számára biztosítható az alapszükségletként jelentkező vízmennyiséghez való ingyenes hozzáférés⁹⁵. A franciaországi Flandriában vezettek be nemrégiben egy ilyen rendszert, amellyel évente 15m³ (napi ~41 liter/fő) vizet ingyen juttatnak minden személynek.

A hazánkban elterjedt díjszabási rendszerek kapcsán elmondható, hogy 2005. január 1.-től kezdődően az állami tulajdonú regionális vízművek a korábban alkalmazott egytényezős díjakról fokozatosan áttértek a kéttényezős díjak alkalmazására. Emellett az elmúlt évek tapasztalata azt mutatja, hogy egyre több helyi önkormányzat áll át a kéttényezős víz- és csatornadíj alkalmazására⁹⁶.

Felmerül a kérdés, hogy a vízhez való jogból levezethető az egytényezős vagy épp a kéttényezős díjszabási rendszer kialakításának kötelezettsége, avagy az állam döntési szabadságának körébe tartozik ennek meghatározása.

A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága megalakulása óta számos esetben foglalkozott a különböző közszolgáltatásokkal kapcsolatos szolgáltatási díjakkal, így górcső alá vette a vízszolgáltatást és a helyi önkormányzatok díjszabási gyakorlatát is⁹⁷. Mindközül a „legösszefoglalóbbnak” a 114/B/2005. (VI. 26.) AB határozat tekinthető.

Több, egymástól független indítvány érkezett az Alkotmánybíróság Hivatalához, melyben az állami tulajdonú közüzemi vízműből szolgáltatott ivóvízért, illetőleg az állami tulajdonú közüzemi csatornamű használatáért fizetendő díjakról szóló 47/1999. (XII. 28.) KHVM rendelet korábbi és a 23/2004. (XII. 16.) KvVM rendelettel beiktatott, illetve módosított rendelkezéseinek utólagos normakontrollját és megsemmisítését kérték⁹⁸. Támadták többek között a rendelkezésre állási díj és a kéttényezős vízdíj bevezetését. Az Alkotmánybíróság az indítványokat nem megalapozottnak tartotta.

⁹⁵ NÉMETHI Tamás: A víz- és csatornadíjak megállapításáról http://www.icegec.hu/hun/_docs/velemen/ICEGvelemen_18.pdf (2010. szeptember 9.-i állapot, 7.o.)

⁹⁶ Uo. (2010. szeptember 9.-i állapot, 9.o.)

⁹⁷ Lásd például: 29/1996. (VII. 3.) AB határozat [ABH, 1996, 277.]; 26/2006. (VI. 15.) AB határozat [ABH, 2006, 927.]

⁹⁸ Az indítványozók által hivatkozott törvényhelyek: MKA 2.§ (1) bek., 9.§ (2) bek., 35.§, 37.§ (3) bek., 70/A.§ (1) bek. és 70/B.§ (4) bekezdés.

A határozatban a következők olvashatók: „Korábbi határozataiban az Alkotmánybíróság már több alkalommal vizsgált olyan eseteket, amikor egy adott közszolgáltatás díjának meghatározásakor a hatósági ár megállapítására jogosult jogalkotó a többtényezős díjmegállapítás technikáját alkalmazta. A fizetendő díj ezekben az esetekben a következő két tényezőtől tevődött össze: egyrészt a rendelkezésre állási (alap-)díjből, másrészt egy változó, jellemzően a ténylegesen igénybevett szolgáltatás mennyiségéhez meghatározott módon igazodó (pl.: mért vagy átalány-) díjből.” [114/B/2005. (VI. 26.) AB határozat, ABH 2008] A testület fő kritériumként határozta meg, hogy „a közszolgáltatás díja az átalányjellegtől a ténylegesen ellátott szolgáltatás értékéhez közelítsen.” [114/B/2005. (VI. 26.) AB határozat, ABH 2008] „Alkotmányellenességet csak akkor állapított meg az Alkotmánybíróság, amikor a jogalkotó a felhatalmazás kereteit túllépte, illetve amikor magasabb szintű jogszabályi előírásokkal ellentétesen szabályozott, és a közszolgáltatást igénybevevőt megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy a ténylegesen igénybevett szolgáltatáshoz igazodó díjat fizessen.” [114/B/2005. (VI. 26.) AB határozat, ABH 2008]

„Az Alkotmánybíróság következetesnek tekinthető gyakorlata tehát az, hogy alkotmányosan nem kifogásolható a fizetendő vízdíj több tényező alapján történő meghatározása, de a fogyasztott víz mennyiségére a vízdíj kiszámításánál mindenképpen figyelemmel kell lenni.” [114/B/2005. (VI. 26.) AB határozat, ABH 2008] Ebből adódóan a vízhez való jogból nem vezethető le, hogy a jogalkotó egy-, két- vagy éppen többtényezős vízdíj megállapítására köteles. A legmegfelelőbb módszer kiválasztásánál azonban a fogyasztással arányos díjszabásnak érvényesülnie kell.

5. Összegzés

A pályamunka lezárásaként érdemes röviden áttekinteni az eddig leírtakat és újra kiemelni a legfontosabb megállapításokat.

Mindenek előtt elmondhatjuk, hogy kialakulóban van az emberi jogok újabb eleme, amely önállósul, kiszakad az élethez és emberi méltósághoz való jogból, az egészséghez való jogból, valamint a környezethez való jogból. A nemzetközi dokumentumok egyelőre nem foglaltak egyértelműen állást abban, hogy ez az új, vegyes jellegű jog önálló jog-e vagy derivátum. A vízhez való jog vegyes jellege abban határozható meg, hogy bizonyos szempontból az alanyi jogi jelleg erősebb (élet alapvető feltétele – élethez való jog előfeltétele), másfelől viszont az intézményvédelmi oldala (vízszolgáltatás megszervezése,

csatornázás, fenntartás, árazás stb.) a hangsúlyosabb. Utóbbi megközelítésből a szociális jogok sajátját viseli magán, miszerint a két oldal szorosan kapcsolódik egymáshoz.

Vitatott tehát önálló emberi jogi jellege. Az azonban vitathatatlan, hogy az élethez és emberi méltósághoz való jog minimális tartalmi elemeként elismerik, továbbá felismerték a társadalmi – gazdasági egyenlőtlenségek kialakulásában játszott szerepét.

A jövő feladata a tartalom és a garanciák kidolgozása, valamint a nemzeti/belső jogban a minél szélesebb körű szabályozása. Magyarország viszonylatában egyelőre nem fenyeget olyanfajta veszély, mint az afrikai országokban, azonban a klímaváltozás negatív hatásainak prognózisai között szerepel az itthoni vízkészletek fenyegetettsége, melyeknek jelentős része külföldről érkezik.

Felhasznált irodalom jegyzéke

Monográfiák, kézikönyvek

- HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila*: Emberi jogok. Budapest, Osiris Kiadó 2008. 920. o.
- SÁRI János – SOMODY Bernadette*: Alapjogok. Alkotmánytan II. 4. átdolgozott kiadás. Budapest, Osiris Kiadó 2008. 420. o.
- Henri SMETS*: The right to water in national legislations; (http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/74-2006_AFD_The_right_to_water_in_national_legislations_AFD_2006-1271952351fichier_publication0.pdf) (2010. szeptember 9.-i állapot; 1-126. o.)

Cikkek, tanulmányok

15. sz. általános kommentár: *A vízhez való jog (A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. és 12. cikke.)* In: *Acta Humana* 1/2004. 149-164. o.
- BÁNDI Gyula*: Fenntartható fejlődés és a környezethez való jog =Fenntartható jogállam. 2005. 100-127. o.
- Don BELT*: Választóvíz: A Jordán. In: *National Geographic Magyarország*. 4/2010. 120-137. o.
- KARDOS Gábor.*: Az élelemhez, illetve a vízhez való jog védelme az univerzális nemzetközi jogban. In: *Csapó Zs. (szerk.): Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János professzor emeritus 70. születésnapjára*. Kiadja: PTE Állam- Jogtudományi Kara, Pécs, 2009. 116-126. o.
- MAJTÉNYI Balázs*: Változóban a jogszemlélet? In: *Állam- és Jogtudomány*. 3-4/2002. 275-300. o.
- MAJTÉNYI Balázs*: A jövő nemzedékek és a természeti tárgyak köztársasága? In: *Fundamentum: Az emberi jogok folyóirata*. 1/2008. 17-28. o.
- NÉMETHI Tamás*: A víz- és csatornadíjak megállapításáról (http://www.icegec.hu/hun/_docs/velemen/ICEGvelemen_18.pdf) (2010. szeptember 9.-i állapot; 1-12. o.)

- PETNEHÁZI Zsigmond*: A környezethez való jog mint alapjog szabályozásának fejlődése a magyar jogrendszerben, valamint az Alkotmánybíróság gyakorlatában=Tóth Tamás-
emlékkönyv. 2000. 71-117. o.
- POLÁNYI Tamás*: A fenntartható fejlődés meghatározása. In: Magyar Jog. 4/1998. 220-225.
o.
- Tina ROSENBERG*: Szomjazó világ: Afrika. In: National Geographic Magyarország 4/2010.
90-105. o.
- [http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/72-
2006_AFD_droit_a_l_eau_brochure_ENG-1271951839fichier_publication0.pdf](http://www.academie-eau.org/admin/fichier_publication/72-2006_AFD_droit_a_l_eau_brochure_ENG-1271951839fichier_publication0.pdf)
(2010. szeptember 9.-i állapot)
- <http://www.globalwaterintel.com/archive/9/9/analysis/world-water-prices-rise-by-67.html>
(2010. szeptember 27.-i állapot)
- <http://www.globalwaterintel.com/archive/10/8/general/price-free-water-south-africa.html>
(2010. szeptember 27.-i állapot)
- The right to water (<http://whqlibdoc.who.int/publications/2003/9241590564.pdf>) (2010.
szeptember 24.-i állapot)
- [http://www.zoldeletter.eoldal.hu/cikkek/kornyezetvedelmi-egyezmenyek/2002-johannesburg-
--fenntarthato-fejlodes-vilagkonferencia](http://www.zoldeletter.eoldal.hu/cikkek/kornyezetvedelmi-egyezmenyek/2002-johannesburg--fenntarthato-fejlodes-vilagkonferencia) (2010. július 12.-i állapot)

Elsődleges források

Nemzetközi egyezmények

- Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* (International
Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 16 December 1966, New York)
- Stockholmi Nyilatkozat* (Declaration of the United Nations Conference on the Human
Environment, 16 June 1972, Stockholm)
- Mar del Plata-i Nyilatkozat* (Report on the United Nations Water Conference, Mar del Plata,
March 14-25 1977, U.N. Publication, Sales No. E.77.II.A.12 (1977))
- San Salvador-i Ajánlás* (Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in
the Area of Economic, Social And Cultural Rights, 17 November 1988, San Salvador)
- Gyermekek jogairól és jólétéről szóló afrikai karta* (African Charter on the Rights and
Welfare of the Child, 11 July 1990, Adis Ababa)

- New Delhii Nyilatkozat* (The New Delhi Statement, 14 September 1990, New Delhi)
- Dublini Nyilatkozat* (Dublin Statement On Water And Sustainable Development, 31 January 1992., Dublin)
- Riói Nyilatkozat a Környezetről és Fejlődésről* (Rio Declaration of Environment and Development, 14 June 1992, Rio de Janeiro)
- Pekingi Nyilatkozat és Akcióterv* (Beijing Declaration and Platform for Action, 15 September 1995, Beijing)
- Római Nyilatkozat és Akcióterv* (Rome Declaration on World Food Security and Plan of Action, 15 November 1997, Rome)
- Egyesült Nemzetek Milleniumi Nyilatkozata* (United Nations Millennium Declaration, 8 September 2000, New York)
- Johannesburgi Nyilatkozat* (Johannesburg Declaration, 25 September 2002, Johannesburg)
- Természet és a természeti erőforrások védelméről szóló afrikai egyezmény* (African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources, 11 July 2003, Maputo)

ENSZ Közgyűlési határozatok

- A vízhez és közegészségügyi szolgáltatásokhoz való emberi jog* (The human right to water and sanitation, A/64/L.63/Rev.1, 26 July 2010, United Nations General Assembly, New York)

Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának határozatai

14. számú általános kommentár: *Az elérhető legmagasabb szintű egészséghez való jog* (A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 12. cikke.) (The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights); 11 May 2000, Geneva)
15. számú általános kommentár: *A vízhez való jog* (A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. és 12. cikke.) (The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights); 29 November 2002, Geneva)

Törvények, törvényerejű rendeletek

a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény

a nőikkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről szóló 1982. évi 10. törvényerejű rendelet

a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény

az árak megállapításáról szóló 1990. évi LXXXII. törvény

a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény

a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény

a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvény

Kormányrendeletek

a közműves ivóvízellátásról és a közműves szennyvízelvezetésről szóló 38/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet

a közműves ivóvízellátásról és a közműves szennyvízelvezetésről szóló 38/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet módosításáról szóló 37/1999. (II. 26.) Korm. rendelet

az ivóvíz minőségi követelményeiről és az ellenőrzés rendjéről szóló 201/2001. (X. 25.) Korm. rendelet

Miniszteri rendeletek

az állami tulajdonú közüzemi vízműből szolgáltatott ivóvízért, illetőleg az állami tulajdonú közüzemi csatornamű használatáért fizetendő díjakról szóló 47/1999. (XII. 28.) KHVM rendelet

az állami tulajdonú közüzemi vízműből szolgáltatott ivóvízért, illetőleg az állami tulajdonú közüzemi csatornamű használatáért fizetendő díjakról szóló 47/1999. (XII. 28.) KHVM rendelet módosításáról szóló 23/2004. (XII. 16.) KvVM rendelet

Alkotmánybírósági határozatok

- 9/1990. (IV. 25.) AB határozat [ABH 1990, 46.]
23/1990. (X. 31.) AB határozat [ABH 1990, 88.]
996/G/1990 AB határozat [ABH 1993, 533.]
64/1991. (XII. 17.) AB határozat [ABH 1991, 297.]
26/1993. (IV. 29.) AB határozat [ABH 1993, 196.]
28/1994. (V. 20.) AB határozat [ABH 1994, 134.]
43/1995. (VI. 30.) AB határozat [ABH 1995]
157/B/1996. AB végzés [ABH 1999, 872.]
114/B/2005. (VI. 26.) AB határozat [ABH 2008]